

LUND UNIVERSITY

Hemtjänsten på 2000-talet

Andersson, Peter

1988

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Andersson, P. (Red.) (1988). *Hemtjänsten på 2000-talet*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1988, Nr. 7), (Research Reports in Social Work; Vol. 1988, Nr. 7). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

**MEDDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN**

Hemtjänsten på 2000-talet

Red: Peter Andersson

1988:7

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid
FÖRORD av Peter Andersson	2
SOCIALHÖGSKOLANS STUDIEDAG: PROGRAM	4
KULTUR OCH ÄLDORANDE av Gunilla Kjellman	5
ÄLDERSCHOCKEN OCH HEMTJÄNSTEN av Rolf Olsson	16
RELATIONEN VÅRDBITRÄDE - VÅRDTAGARE av Annica Thomas	22
RÄTTEN TILL HEMTJÄNST NU OCH I FRAMTIDEN av Peter Ludwig	32
"DET BILLIGA HEMMABOENDET" av Per Gunnar Edebalk	38
KVALITET OCH HEMTJÄNST av Jan Petersson	47
FÅR MAN HA OBEKVÄMA IDEER INFÖR FRAMTIDEN av Kristian Graah-Hagelbäck	58

FÖRORD

Denna skrift är en sammanställning av en studiedag om hemtjänsten på 2000-talet som Socialhögskolan i Lund genomförde den 19 oktober 1988.

Det torde väl inte ha undgått någon att äldreomsorgen står inför stora problem. Det är ingen överdrift att påstå att kraven på en god vård och omsorg om de äldre är morgondagens stora sociala utmaning.

Antalet personer 80 år och däröver beräknas fram till sekelskiftet öka med 90 000 personer och uppgå till 440 000 personer år 2000. Åldersgruppen 90 år och däröver kommer under samma period att öka med nästan 70 % till ca 64 000 personer.

Även om de äldre som grupp förväntas bli friskare ökar det totala omsorgsbehovet dramatiskt till följd av det ökade antalet riktigt gamla. Äldreberedningens mycket försiktiga beräkningar leder fram till att det behövs ytterligare 100 000 nya vårdbiträden utöver nuvarande ca 76 000 (49 160 helårsarbetare).

Att intressera, utbilda, rekrytera och inte minst behålla alla dessa i vårdarbetet är en del av den stora utmaningen. Vare sig socionomerna som yrkesgrupp eller socionomutbildningen har hittills varit särskilt upptagna med de äldres och äldreomsorgens problem.

Det var därför med mycket stor glädje vi kunde genomföra denna studiedag om hemtjänsten i framtiden, inför 450 st åhörare i en fullsatt stadshall.

Socialt arbete som universitetsämne skall inriktas på studium av samhällsliga händelseförlopp på alla nivåer och särskilt beakta de politiska, ekonomiska, rättsliga, sociala och psykiska processer som skapar och följer ett sådant händelseförlopp.

Socialt arbete, som profession för socionomer, handlar ofta om ett möte mellan en människa i kris och en socialarbetare. Att utbilda för ett sådant möte innebär bl a att träna de blivande socialarbetarna i att bli lyhörda och metodiskt och pedagogiskt skickliga.

Mitt eget möte med äldreomsorgen övertygade mig om att mycket inom socionomutbildningen var relevant även för det enskilda vårdbiträdet inom hemtjänsten.

Socialhögskolan i Lund har sedan 1987 vidareutbildat arbetsledande och verksamhetsansvarig personal från Växjö, Lund, Ystad och Tomelilla kommuner.

Dessa mycket goda erfarenheter i kombination med skolans forsknings- och utvecklingsarbete gör att jag tror att vi inom socionomutbildningen har mycket att både ge och få av att engagera oss i det stora utbildningsbehovet inom äldreomsorgen.

Peter Andersson

**SOCIALHÖGSKOLAN INBJUDER TILL STUDIEDAG
OM HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET**

Tid: onsdag 19 oktober kl 9.00-15.30

Plats: Lunds Stadshall, sessionssalen

Bakgrunden till studiedagen är det ökade intresset för samhällets äldreomsorg. Studiedagen tar sin utgångspunkt i den kommunala hemtjänsten och vänder sig till alla som är intresserade av den framtida hemtjänstens problem och möjligheter.

P R O G R A M

9.00	KULTUR OCH ÄLDRA	GUNILLA KJELLMAN är etnolog och har deltagit i det tvärvetenskapliga forskningsprojektet: Äldre i samhället - förr, nu och i framtiden
9.45	ÅLDERSCHOCKEN OCH HEMTJÄNSTEN	ROLF OLSSON är docent i ekonomisk historia. Han är en av författarna till den nyligen utkomna boken: ÅLDERSCHOCKEN
10.15	KAFFEPAUS	
10.45	RELATIONEN VÄRDBITRADE -
VÄRDTAGARE	ANNICA THOMAS har som forskningsassistent på Stockholms Socialförvaltning FOU-byrån forskat på vad det innebär att vara gammal och få hjälp i sitt hem
11.30	RÄTTEN TILL HEMTJÄNST
NU OCH I FRAMTIDEN	PETER LUDWIG är kanslijurist vid Malmö socialförvaltning. Knuten till socialhögskolans juridiska kurser
12.15	LUNCH	
13.15	"DET BILLIGA HEMMABOENDET"	PER GUNNAR EDEBALK är prefekt vid socialhögskolan i Lund och forskar inom äldreomsorgen bl a om ekonomi och kvalitetsfrågor
14.00	KVALITET OCH HEMTJÄNST	JAN PETERSSON är nationalekonom och verksam vid socialhögskolan i Lund. Forskar inom äldreomsorg och arbetsmarknadspolitik
14.45	FÄR MAN HA OBEKVÄMA IDEER
INFÖR FRAMTIDEN?	KRISTIAN GRAAH-HAGELBÄCK är avdelningschef för äldreomsorgen i Höör. Knuten till socialhögskolans fortbildning av hemtjänstpersonal

KULTUR OCH ÄLDRA

Gunilla Kjellman

KULTUR OCH ÄLDRADE

Det har fallit på min lott att inleda den här studiedagen om hemtjänsten på 2000-talet. All framtidsplanering bygger på kunskap om det förflutna. Därför har man bett mig att ge en kulturell och historisk bakgrundsbild till vår egen tids och därmed också framtidens åldringstillvaro och åldringsvård. Jag har studerat gamla människors livsformer och boende i äldre tiders samhälle. Mina studier har dels berört svensk landsbygd från 1880- till 1940-talet, dels vår egen stad, Lund, på 1930- och 40-talen. Jag har arbetat både med kvantitativa metoder, i form av demografiska beräkningar, och med kvalitativa metoder, i form av intervjuer. I den här presentationen är det företrädesvis Lunda-materialet som jag kommer att utnyttja.

Jag har kallat mitt föredrag "Kultur och åldrande". Rubriken innebär en jämförelse. Den ger en antydning om, att det funnits skilda kultur-~~mönster kring ålderdomen i vårt land. Det är framför allt två åldrings-~~kulturer, som framstår som ledande former, å ena sidan det äldre samhällets socialt otryggade ålderdom, å andra sidan vår tids åldringstillvaro med statliga åtaganden och försäkringar mot sjukdomar och ekonomiska förluster på äldre dar.

Den stora skiljelinjen mellan ålderdomen då och nu, den markeras av efterkrigstidens sociala satsningar på behövande i samhället. Folkhemmets utbyggnadsskede på 1940-talet berörde i hög grad de gamla. Man satsade på bostäder och vård. Man byggde ut pensionsväsendet. Institutionerna moderniserades, så att de skulle bli mindre anstaltslika och mer attraktiva för alla samhällsgrupper. Tidigare var det nästan bara fattigt folk och ensamstående, som "hamnade" på ålderdomshemmen. Efter andra världskriget började också bättre ställt folk att söka sig dit. Man började också tänka på de gamlas sociala rekreation och satsade på föreningsliv för äldre.

Forna tiders osjälvständiga åldringstillvaro började avvecklas. Och de gamlas ofta påfrestande ekonomiska och boendemässiga beroende av anhöriga, framför allt av barnen, avtog.

Jag ska välja ut tre perspektiv för att belysa det gamla, socialt

otryggade samhällets åldringskultur. Vi ska betrakta gångna tiders åldringssituation ur ett klassperspektiv, ur ett ideologiskt perspektiv och ur ett marginalitetsperspektiv. Genom att jämföra då och nu enligt dessa teman, så hoppas jag också kunna bidra med några synpunkter på vår egen tids och kanske också framtidens åldringsvård.

Man kan filtrera fram ett klassperspektiv på olika sätt. Man kan utgå från ett instrumentellt plan och t ex teckna den yttre konkreta miljön, bohag och bestäder, som är en följd av klassens ekonomiska situation. Man kan också arbeta på ett inre, mer expressivt plan och försöka fånga de specifika normer och värderingar, som en social grupp delar. Jag har valt det instrumentella planet, som min arbetsbas. Jag ska visa hur de gamlas sociala nätverk var konstruerat vid de två motsatta klassmässiga polerna, i arbetarnas och i borgarnas värld. Ett statistiskt diagram ska få ge sin exakta version av 1930-talets boendeformer för äldre i Lund.

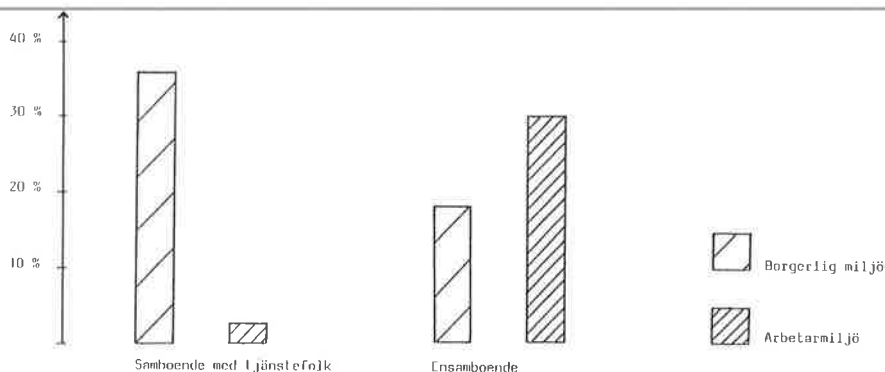

Fig 1. De äldres boendemönster i Lund 1930.

Källa: Kjellman, Gunilla. Åldringskultur i urbana miljöer. Lund 1987.

De här stapeldiagrammen visar fram två klassspecifika drag i dåtidens Lund. Det var bland arbetarna, som ensamboendet var mest utbrett och det var nästan enbart hos borgerligheten, som man hade råd att ha hemhjälp på ålderns dar. Dessa skilda boendemöster orsakade naturligtvis också stora olikheter i de gamlas hemliv. Jag ska låta några citat få demonstrera, hur ålderdomens vardag präglades av den klassmässiga miljön.

Så här låter de borgerliga vittnesmålen:

"Mamma hade en präktig Anna, som tog hand om henne. - Ett väldigt präktigt hembiträde. Man kan säga ett faktotum nästan."

"Faster Sara hade sin lilla Svea i alla tider."

"Min mor var sjuk i fyra år och hon vistades hemma och dog hemma. Vi, min syster och jag, hjälptes åt att sköta hemmet. Men vi kunde ju inte vaka natt efter natt. Så vi fick hjälp, bl a av en pensionerad barnmorska, som kom till oss och var hos oss varenda natt, hos min mor. Ja, och så var det ju en hjälp, som kom på dagen också ibland."

Flera personer ur borgarmiljö berättar, att en av de viktigaste faktorerna, som skiljer åldringsvården mellan då och nu, är att de gamla i dag saknar hembiträden, som bor i hemmet. Så här formulerar en av mina sagesmän det:

"Dessa hembiträden eller trotjänarinnor, de bodde i hemmet och åt. Det var det som var så härligt, för då kunde de gamla bo kvar hemma."

Vänder vi så oss till arbetarklassen, så är det en helt annan vardagsbild, som växer fram. Så här berättar en gammal arbetarkvinna:

"Men först passade jag min svärfar. Han dog 45. Och så passade jag min svärmor. Hon bodde hos mig. Hon dog 48. Dom hade ingen hjälp i hemmet då, på den tiden. Och så hjälpte jag min mor. Den enda hjälp jag hade, så var det min syster Ella. Vi bodde hemma hos oss själva och så gick vi till mors våning och hjälpte henne, så gott vi kunde. Men det var väldigt svårt, när mor var sjuk. Vi måste ju sköta vårt arbete. Så vi fick gå och hjälpa henne på morgonen och sen, jag vet, jag hade väldigt bra ibland, så jag hade städning, som var i närheten. Och så bad jag att jag fick gå hem ett par minuter och se till min mor."

Ja, de här citaten visar, att ålderdomens materiella vardag i hög grad var en klassfråga. Men betraktar vi å andra sidan könsrollsmönstret, så ska vi finna att klasskillnaderna suddas ut. Både i borgarnas och arbetarnas värld var det framför allt dottern, som förväntades ta hand om hemvården för gamla föräldrar.

"Det var flickorna, kan man säga, som offrade sig för sina föräldrar", berättade en gammal arbetare om könsrollsmönstret i hans ungdom.

Likadant omvitnade en äldre dam från borgerlig miljö:

"Jag tror nog, att jag kan säga, att döttrarna hade mycket större ansvarskänsla för sina föräldrar än vad sönerna hade."

Så möttes kvinnorna över klassgränserna i sin primära funktion som hemmets vårdarinna. Men man spelade sina roller på olika sätt i arbetar- och i borgarklass. Borgarkvinnan hade råd att köpa hjälp till flera svårskötta arbetsmoment. Trots att kvinnorollen hade samma innehåll i de båda kulturerna, så varierade tolkningen avsevärt. I borgarklassen var rollen betydligt mer lättspelad än i arbetarmiljö.

Låt oss göra en utblick till vår egen tid. Vi ska jämföra 1930-talets hemcentrerade åldringsvård inom familjens ram med dagens situation.

~~Det är ju uppenbart, att utbyggnaden av den offentliga vården både i~~ institutionsväsendets och hemtjänstens form haft en klassutjämnande effekt. Nog måste vi dra konsekvenserna av detta inom vår åldringsvårdspolitik. Ju mer de svenska ålderdomshemmen och offentliga institutioner nedrustas utan att vi har möjlighet att utbygga hemtjänsten i samma takt, ju mer måste vården åter gå tillbaka till anhöriga och till barns frivilliga insatser. Det är mycket troligt att privata vårdhem och privat hemhjälp i så fall blir ett realistiskt alternativ i framtiden. Och att det i så fall blir de välbeställda i samhället, som kommer att få råd att utnyttja detta, råder det väl knappast någon tvekan om. Och så är vi åter tillbaka till det gamla samhällets klassmässigt präglade åldringsvård och troligen också till ett traditionellt könsrollsmönster. Detta förefaller mig inte vara ett bra alternativ.

Jag ska fortsätta den här diskussionen. Men först ska vi söka ny kunskap på ett mer ideologiskt plan.

Jag ska söka efter det attitydmönster, som rådde inför de gamla i 1930-talets Lund och undersöka om det uppvisade några klassmässiga distinktioner. Jag ska demonstrera det ideologiska perspektivet på ett något orginellt sätt. Jag ska visa upp ytterligare ett statistiskt diagram.

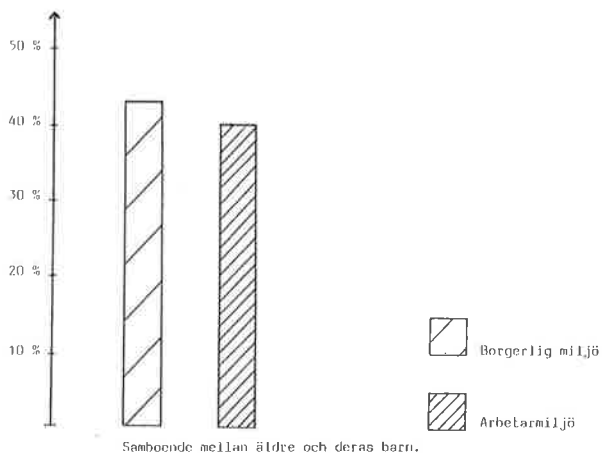

Fig 2. De äldres boendemönster i Lund 1930.

Källa: Kjellman, Gunilla. Åldringskultur i urbana miljöer. Lund 1987.

Ni ser här två staplar, som betecknar de äldres samboende med barn i borgar- och arbetarmiljö i staden Lund 1930. Som äldre räknas alla personer 60 år fyllda. Detta med tanke på, att man troligen blev gammal och utsliten tidigare då än nu. Ni ser att skillnaden mellan de båda staplarna är liten. Samboendet var en vanlig företeelse i båda de sociala lägren.

När jag i intervjuens form sökt tolka attitydmönstret bakom siffrornas kvantitativa fasad, så har jag funnit en ganska likartad inställning till gamla föräldrar. Man kände ett stort ansvar för sina gamla och man ansåg det naturligt, att något av barnen, helst en ogift dotter, skulle ställa upp för mor eller far på äldre dar. Man kunde till och med tala om det som att "Det var naturligt att barnen offrade sig för sina föräldrar". Ännu i 1930-talets Lund kunde man finna spår av denna föräldraideologi, som kyrkan predikat under sekler. En ideologi, som funnit sin expressiva form i 4:de budordets text: "Du skall älska din fader och din moder ...".

Nå, hur fungerade då detta samboende generationerna emellan? Vi kan börja med att betrakta inställningen till samboende i vår egen tid.

De gamla i vårt samhälle är ofta rädda för att besvära den yngre generationen. Så här uttrycker några gamla föräldrar från landsbyds-

miljö sin ängslan för att ligga barnen till last vid ett eventuellt samboende.

"Jag vill inte bo hos mina barn. Jag vill inte vara i vägen för dom."

"Nej, så mycket vet jag, att det skulle jag inte vilja för deras skull."

"Nej, jag tror det blir ett visst beroende också. Jag är väldigt rädd att ligga någon till last. Man har andra anspråk nu."

De gamla i 1930-talets samhälle hade en större självkänsla gentemot barnen än vad vi har idag. Detta var ju en nödvändighet, om generationerna skulle kunna leva i ett otvunget förhållande till varandra. De måste bygga upp ett gemensamt vardagsliv ihop. Och detta krävde, att de gamla fick be om hjälp utan att känna att de besvärade. "Det där var ju gammalt och invant, att de skulle ta hand om sina föräldrar. Det var ju ett livsvillkor." Så beskrev en gammal lantbrukare förhållandena i sin barndomsmiljö. Och vittnesmålen från urban miljö talar om liknande kulturförhållanden. Dessutom ställde lagen upp på de äldres sida. Barnen hade rättslig skyldighet att försörja sina föräldrar, om de var medellösa.

Men det är nästan aldrig tvånget man minns, när man vill beskriva äldre tiders åldringskultur. Detta kan naturligtvis vara en positiv efterhandskonstruktion. De flesta framhåller, att i normala familjer och så länge inte ålderdomssvagheter var alltför påfrestande, så rådde ett naturligt och lättsamt förhållande mellan generationerna, mellan gamla föräldrar och vuxna samboende barn.

Det här är ett ganska typiskt svar, som jag fick, när jag frågade om det inte var svårt att anpassa sig till varandra.

"Farmor bodde tillsammans med två döttrar sedan farfar dött. Det gick perfekt. Det var inte tal om något annat. Bara ordet anpassa. Det passar inte in i mönstret riktigt. Det var bara naturligt."

I en annan intervju frågade jag också, hur samlivet mellan en gammal mor och hennes vuxna, medelålders döttrar utvecklade sig. Hade de t ex

inte var sin umgängeskrets och vissa bjudningar var för sig?

"Det skulle varit otänkbart för gästerna om dom inte fick träffa farmor, att hon skulle liksom stängas in i ett rum. Icke tal om. O nej, det var en familj. Du stänger inte in en familjemedlem. Fastrarna och farmor hade naturligtvis umgänge ihop, mest fastrarnas vänner."

Sammanfattningsvis skulle jag vilja påstå, att den här positiva attityden till samlevnad med gamla föräldrar var vanligt både i borgar- och i arbetarkretsar, liksom på landsbygden. Men det fanns naturligtvis undantag.

På det ideologiska planet har en stor förändring ägt rum sedan 1930-talet. Det kapitalistiska samhället har expanderat och med det helt nya levnadsideal. Tiden har blivit en dyrbar resurs, som man inte utan vidare kan förstöra på altruistisk hemvård och annan hjälpverksamhet. Man har bejakat industrialismens nya livsstil med sitt tidur, sina effektivitetsdoktriner och sina disciplineringskrav. Och kvinnan liksom tidigare mannen har sugits upp av arbetsmarknaden. Dagens kvinnor har uppfostrats i en helt annan anda. De har fostrats till att förverkliga sig själva och satsa på ett eget yrkesliv.

Och de gamla har efter bästa förmåga anpassat sig till denna "nya, sköna värld" och lärt sig att söka sin lycka på egen hand utanför den moderna kärnfamiljens vardag. Sociologiska forskningar visar, att de gamla för det mesta funnit sig till rätta i sin nyvunna självständighet och att de har god kontakt med sina barn, om ock på avstånd.

Ja, kulturen har skiftat karaktär på ett markant sätt. Vad kan vi då dra för slutsatser av detta inför dagens åldringsvårdspolitik? I debatten har det ibland höjts röster för att samhället bör kräva en kompletterande service inom äldrevården av anhöriga och barn. Jag menar, att en sådan vård, framkallad på tvångsmässig grund, skulle försämra det goda generationsförhållandet, som är det normala i dag. Det skulle också skapa spänningar i kulturens grundläggande normsystem och speciellt då vad gäller kvinnorollen. Vi kan inte både uppfostra kvinnan till självständighet och bejaka hennes yrkesambitioner samtidigt som vi fordrar, att hon ska åta sig allt tyngre förpliktelser inför gamla

föräldrar. Den här ekvationen går inte ihop.

Då måste vi först satsa på ett annorlunda kulturmönster med nya värderingar och bedriva en sakta tillvänjning till ett mer kollektivistiskt levnadssätt. Men då måste vi också inse, att det tar lång tid att förändra den ledande normriktningen inom kulturen.

Jag ska slutligen kortfattat beröra marginalitetsproblemet inom åldringsfrågan. Också i detta avseende skapar 1930-talets åldringskultur en motbild till dagsläget.

I dag uppfattas ofta pensionärerna som en avskild kategori i samhället, en marginell grupp människor, som inte delar gemene mans vardag. De deltar inte i arbetslivet och de har vanligen sämre ekonomi än andra. Detta ger dem sämre status. De är föremål för många positiva samhälleliga satsningar i form av vård, bostadsstöd och aktiviteter. Men samhällets och välvilliga människors "ta-hand-om"-mentalitet kan ibland övergå till påfrestande beskäftighet. Så här berättade en upprörd pensionär för mig om sina upplevelser.

Vid övergången till pensionen råkade hon, en kvinnlig tjänsteman, ut för en händelse, som hon uppfattade som ett bevis på en degradering till en marginell position i samhället. Då hon skulle ordna sin pension i banken gav henne den servande bankmannen en vänlig klapp på axeln, reste sig och tog henne i hand och önskade henne lycka till. "Vara så naiv och tro att hela livet förändrar sig bara för att man slutar sitt yrkesarbete.", kommenterade min informant irriterat händelsen. Och från socialstyrelsen anlände en skrivelse, där den nyblivna pensionären önskades välkommen till sin nya livsfas och fick dessutom beschäftiga råd om hur hon skulle klä sig, vad hon borde äta och hur hon skulle sköta sin hygien. Den nyblivna, mycket självständiga pensionären kände sig klart förolämpad och reagerade överhuvud taget negativt mot nutidens sätt att betrakta pensionärerna som en speciell grupp med en speciell livsstil. Hon utbrast förtörnat:

"Vi har blivit mer och mer en kategori, som man ser som en grupp gamla. Hela den attityden är avskyvärd. Vi är människor. Vi är ingen grupp. Det daltas alldeles för mycket. Man utgår från somliga håll,

från politiskt håll och annat håll med, att i och med att man blir 65, så är det precis som att vända en hand. Sen duger inte människan någonting till längre. Hon tappar sin initiativförmåga. Hon tappar sina egna intressen. Hon tappar intresset för att kunna ordna resor själv t ex, för det ska man göra i grupp."

Den här pensionären mottog också ett frågeformulär från Statistiska Centralbyrån, där hon till sin förvåning såg, att Sveriges befolkning indelats i tre kategorier: barn, vuxna och äldre. "När upphörde jag att vara vuxen?", frågade hon sig förtörnat.

En sådan fråga "När upphörde jag att vara vuxen?", tror jag aldrig de gamla i 1930-talets Lund behövde ställa sig. Kanske berodde detta på, att det då fanns en mer flytande pensionsgräns, som inte så abrupt skar av människor från arbetslivet. De borgerliga cheftjänstemännen i statlig förvaltning kunde få sitta så länge omständigheterna tillät. Och det kunde röra sig både om 70 och 80 år. Egna företagare trappade ner arbetstakten, men behöll gärna någon mindre arbetsfunktion. Arbetsarna fortsatte så länge de orkade. I några fall var det helt enkelt en olyckshändelse, som satte stopp för deras yrkesverksamma liv.

Jag vill inte påstå att detta är bra. Pensioneringen är en välsignelse. Men vi måste akta oss för att uppträda alltför beschäftigt och avståndstagande mot människor på andra sidan pensionsgränsen. Då hjälper vi till att förstärka de äldres utanförkänsla.

I 1930-talets Lund levde generationerna tätare samman än nu. De delade ofta bostad och därmed också samma umgänge. De gamla uppfattades som en naturlig del av vardagen. "Gamla ansågs lika med alla andra. Dom var som förut.", var ett typiskt svar jag fick. Detta hade till följd, att man var mindre angelägen att hålla sig ung då, påstår några. De äldre på 1930-talet slapp att bära någon marginalitetsstämpel.

Finns det någon möjlighet att kombinera olika tiders åldringskultur och skapa en positiv helhet? Kan vi t ex behålla en distinkt pensionsgräns utan att samtidigt skapa ett marginalitetsproblem? Kan vi bygga serviceinrättningar och ålderdomshem utan att samtidigt bjuda på en slags asyltillvaro? Kan vi bibehålla våra speciella materiella för-

måner för äldre och samtidigt bygga in 1930-talets "de gamla är som alla andra-mentalitet"? Jag tror att det är en mycket viktig fråga för den åldringskultur, vi vill skapa i framtiden. Det är en fråga som måste sidordnas de ekonomiska problemen. Här måste vi låta fantasin spela för att skapa en ny mentalitet med rötter i ett äldre samhälle, men anpassad till modern tid. Vi måste skapa en åldringskultur, där de äldre på ett naturligt sätt integreras i de yngre generationernas liv, utan att behöva tränga sig på.

Litteratur

Kjellman, Gunilla, De gamlas bostad - fattigåldringskulturen. En etnologisk studie av åldringsvård och institutionsväsende i agrarsamhället. Projektet "Äldre i samhället - förr, nu och i framtiden". Arbetsrapport 5. Lund 1981.

Kjellman, G., Kultur och åldrande. En etnologisk studie av boendemönster och livsformer bland äldre på svensk landsbygd. Projektet "Äldre i samhället - förr, nu och i framtiden." Arbetsrapport 17. Lund 1984.

Kjellman, G., Aldringskultur i urbana miljöer. En etnologisk studie av boendemönster och livsformer bland äldre. Projektet "Äldre i samhället - förr, nu och i framtiden". Arbetsrapport 28. Lund 1987.

(Samtliga rapporter säljs vid Sociologiska institutionen i Uppsala.)

ALDERSCHOCKEN OCH HEMTJÄNSTEN

Rolf Olsson

ÅLDERSCHOCKEN OCH HEMTJÄNSTEN

Under de närmaste tjugo åren kommer åldersstrukturen i den svenska arbetsstyrkan att förändras dramatiskt med vittgående konsekvenser för kompetensförsörjningen och organisationsstrukturen för stora delar av samhällsekonomin. Att det verkligen är fråga om en "ålderschock" belyses av följande. För närvarande finns det ungefär 14 ungdomar i åldern 20-24 år på 10 medelålders i åldern 55-59 år. Vid sekelskiftet kommer det endast att finnas hälften så många unga på 10 medelålders, dvs 7 på 10.

En av de sektorer som kommer att drabbas hårdast av denna ålderschock är vårdsektorn. I den framtida konkurrensen om de unga på arbetsmarknaden kommer denna sektor knappast att kunna göra sig gällande, eftersom de medel som står till sektorns förfogande för att göra sig attraktiv för de unga är ytterst begränsade. För närvarande ser det inte heller ut som om det finns politiska förutsättningar som möjliggör att nya resurser tillförs vårdsektorn, som skulle kunna förbättra möjligheterna att konkurrera om de unga.

Nuvarande arbetsförhållanden inom sektorn är väl kända. Stora personalkategorier har dåliga arbetsvillkor med låga löner och låg status. Personalutvecklingsprogram saknas i stor utsträckning och organisationerna karakteriseras generellt av att de är byråkratiska och stelbenta. Dessa förhållanden har redan nu lett till att tillströmningen till vårdutbildningarna på olika nivåer är låg.

Samtidigt kommer efterfrågan på vårdsektorns tjänster att öka framöver, beroende på att antalet åldringar över 80 år blir allt fler i samhället. Enligt gjorda prognoser som sannolikt är i underkant, behöver vårdsektorn nyanställa ca 100 000 människor fram till sekelskiftet, om man antar att den nuvarande årliga personalomsättningen kommer att vara oförändrad.

Vårdsektorn kommer alltså framöver att befinna sig i en situation där efterfrågan på dess tjänster kontinuerligt ökar, men där dess möjligheter att rekrytera arbetskraft kommer att vara ytterst begränsade

och gradvis bli allt sämre.

Det finns självklart inga enkla lösningar på vårdsektorns framtida problem utan här kommer att krävas ett batteri av olika åtgärder och - inte minst - fantasi. Jag tror också det är viktigt att planeringen, när det gäller personalfrågor och rekrytering, blir betydligt mer långsiktig, än vad som är fallet nu. De åtgärder som för närvarande diskuteras, att ändra arbetstider, löner etc är i sig viktiga, men de kan bara kortsiktigt och marginellt påverka den krissituation som vårdsektorn befinner sig och som kommer att accentueras framöver. Mer långsiktiga förslag hur man ska agera när det gäller de grundläggande obalansproblemen behövs enligt min mening i hög grad.

Jag ska här ta upp några sådana mer långsiktiga åtgärder.

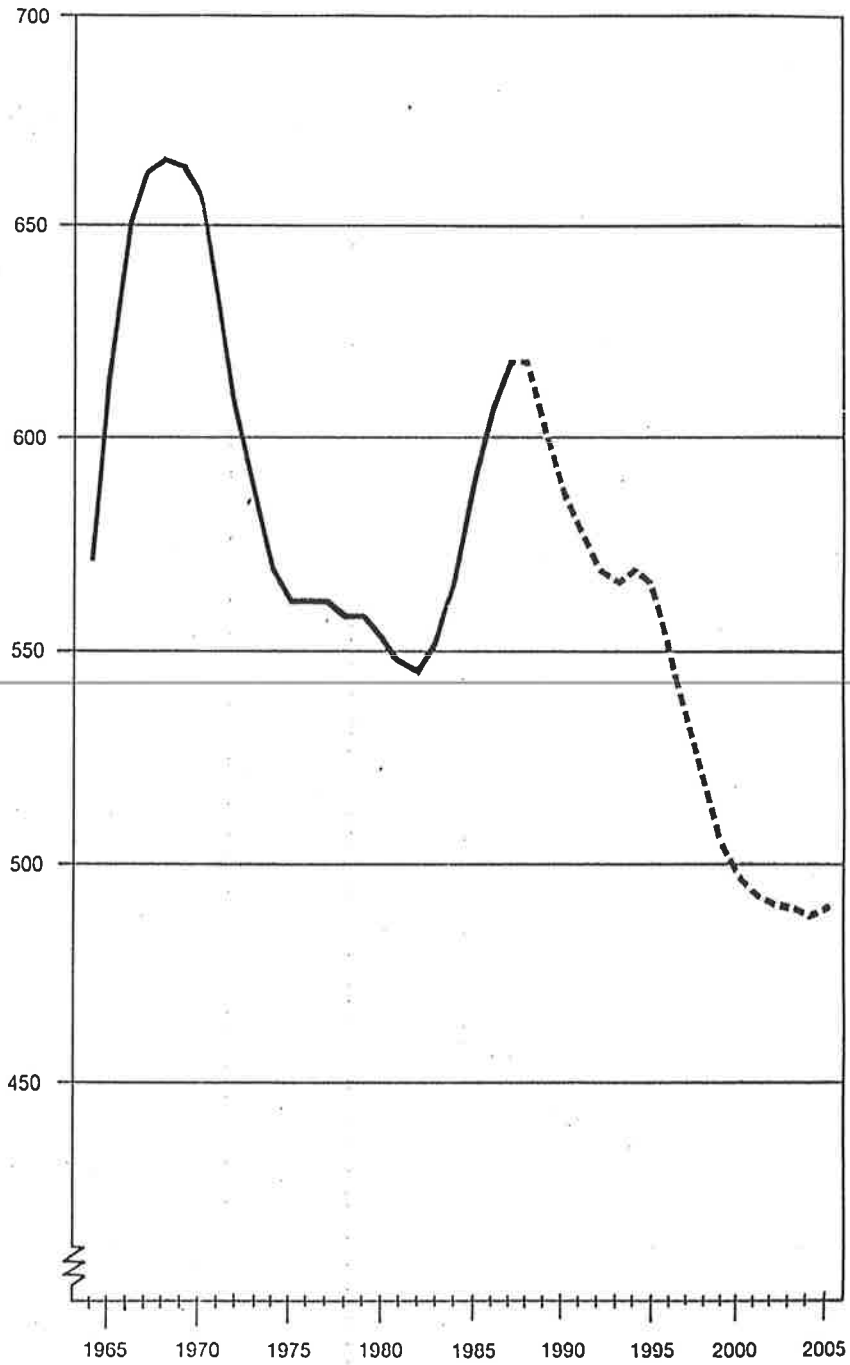
1. Organisationsförändringar. På sikt måste troligen den stelbenta och hierarkiska strukturen inom vårdsektorn slås sönder. Detta kan göra vårdsektorn mer attraktiv för de unga, bl a genom att man skapar nya karriärvägar för de unga. I dagens organisationer är ofta karriärvägarna blockerade för lång tid framöver. Genom organisationsförändringar tror jag vidare att man på ett helt annat sätt än nu kan skapa personalutvecklingsprogram som känns meningsfulla för unga människor. Vi vet också att personalomsättningen generellt är betydligt lägre i en decentraliserad organisation än i en stor hierarkisk struktur.

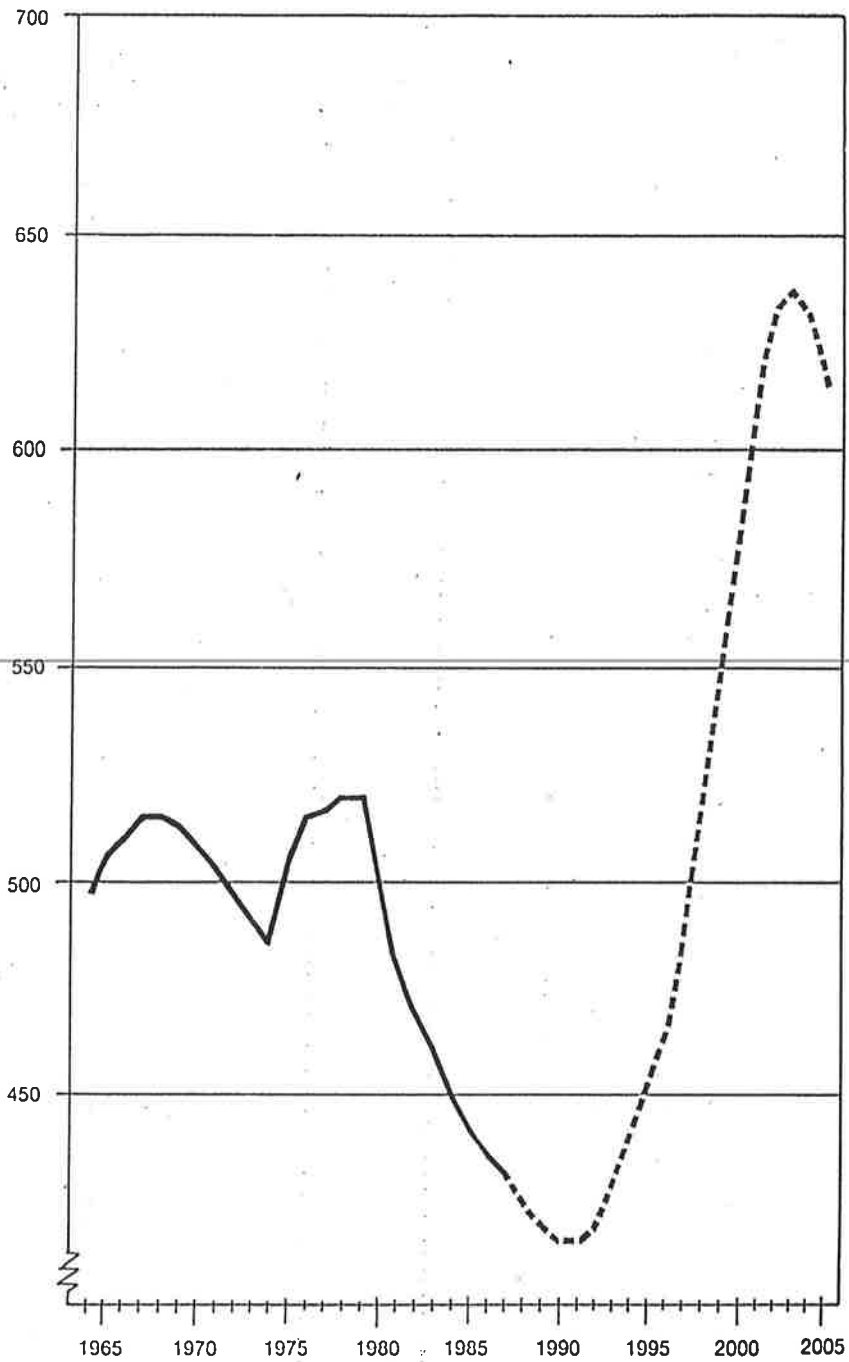
2. En mer förutsättningslös rekryteringspolitik än vad hittills varit fallet. Ungdomar kommer i framtiden knappast att kunna utgöra det naturliga rekryteringsunderlaget för nyanställningar. Det gäller i detta sammanhang att försöka finna framkomliga vägar för hur framför allt den framtida arbetskraftsreserv som kommer att existera i form av medelålders människor skall kunna utnyttjas inom vården.

3. Detta hindrar i sig inte att man också måste se över vårdutbildningarna på olika nivåer. Jag tror att det i framtiden blir väsentligt att i så stor utsträckning som möjligt öppna upp vårdutbildningarna. Något tillspetsat kan man påstå att en ung människa väljer att bli vårdarbetare vid 16 års ålder. Har man väl valt detta är man fastlåst i olika vårdyrken för resten av arbetslivet. Har man å andra sidan vid 16

års ålder valt att inte bli vårdarbetare är det utomordentligt svårt att senare välja om. Jag menar här att vårdutbildningarna i dagsläget är alltför specialiserade, och att de måste göras betydligt mera generella än vad de hittills varit. Generella utbildningar kommer med stor sannolikhet att bli de mest attraktiva för ungdomar i framtiden. Samtidigt måste man också finna lösningar för att ungdomar som efter att ha arbetat något år i något annat yrke och då inser att de vill ägna sig åt något vårdyrke, inte ska finna närmast oöverstigliga hinder för att kunna göra detta.

Antalet i åldersgruppen 20–24 år 1964–2005.

Antalet i åldersgruppen 55–59 år 1964–2005.

RELATIONEN VÄRDBITRÄDE - VÄRDTAGARE

Annica Thomas

VAD INNEBAR DET ATT FA HJALP I SITT HEM?

Åldreomsorgen liksom handikappvård, psykiatrisk vård, långvård och omsorgerna om psykiskt utvecklingsstörda genomgår en omstrukturering mot öppnare former. De gamla ska så länge som möjligt bo kvar i sina hem. Långvårdsavdelningarna tömms och de gamla skickas hem för att vårdas i hemmet. Med följande två episoder vill jag visa hur olika vi kan se på saker beroende på hur vår verklighet ser ut.

Annas och Karls morgonvanor

Anna börjar sin morgon med att hämta sin morgontidning på hallmattan. Hon tittar förstrött på rubrikerna och går sen in i badrummet. Efter morgonbestyren i badrummet går hon ut i köket för att koka sitt morgonkaffe. Hon tar en kopp från diskstället och mäter upp kallt vatten i den, håller vattnet i en kastrull, den som finns närmast till hands. När kastrullen placerats på plattan går hon till kylskåpet och tar ut kaffebyrken, mäter upp två rågade mått mörkrostat kaffe. Kaffet håller hon i ett filter som hon sen placerar direkt i koppen. När vattnet kokar håller hon det över kaffet, låter det rinna genom filtret och dricker sedan sitt kaffe sittande vid köksbordet medan hon läser sin morgontidning. Ibland dricker Anna sitt kaffe i lugn och ro, ibland när hon försover sig stjälpes hon i sig kaffet och rusar iväg för att hinna till jobbet.

Detta gör Anna varje morgon troligen utan att tänka så mycket på vad hon egentligen gör. Det gör hon först den dagen hon vaknar och upptäcker att hallmattan är tom! Ingen morgontidning?! Morrande försvinner hon ut i badrummet, muttrande förbannelser över Dagens Nyheter och tidningsbudet. När hon kommer ut ur badrummet har hon lugnat sig något. Hon brygger sitt kaffe som vanligt, men när hon tittar ned i koppen tycker han att kaffet ser ovanligt svagt ut. Det smakar hemskt också! Hon har tagit fel kaffe när hon handlade igår, och köpt melanrostat! Ilsken rusar hon iväg till jobbet, men på tunnelbanan möter hon en kompis som hon småpratar med, och snart har hon glömt morgnens förtretligheter.

Karl har hemhjälp som kokar kaffe. Han vaknar vanligtvis vid sjutiden och då sätter han på radions P1 för att höra dagens nyheter. Han tar sig mödosamt ut i badrummet, stödd på sina kryckor. Därefter tillbaka till sängen, han får ingen frukost förrän hemhjälpen kommer klockan nio. Hans onda ben gör att han inte kan stå stilla så länge som det tar att koka välling och kaffe. Karl har hemhjälp mellan nio och tio varje morgon sju dagar i veckan. Ibland händer det att Eva, som vårdbiträdet på vardagsmorgnarna heter, kommer lite senare, det kan vara morgonmötet på lokalen som dragit ut på tiden, eller tunnelbanan som blivit försenad. Eva har en liten son som är på dagis och är sjuk ibland, då kommer det ett annat vårdbiträde istället för Eva. Då måste Karl berätta att han vill ha kaffe och den hur han vill har sitt kaffe kokat. Det ska kokas enligt följande: Man börjar med att skölja en kastrull i vart vatten, en viss rostfri kastrull, avsolut samma varje gång! Först ska vattnet rinna tills det är ångande hett och kan värma kastrullen, därefter låter man kallvattnet rinna tills det är riktigt kallt. En mugg kallt vatten och en rågad matsked kaffe kokas i en minut, utan lock. Kaffet får sedan dra ca en minut under lock, därefter droppar man ca 1/4 dl kallt vatten runt i en cirkel, kaffet får sedan dra ytterligare en minut. Kaffet serveras alltid i samma mugg efter att den sköljts i iskallt vatten som först runnit någon minut. Karl dricker sitt kaffe liggande i sängen, där han tillbringar så gott som all sin tid. Han har rörelsesvärigheter och värk som gör att han i stort sett bara går upp för toalettbesök. När Eva gått vid tio-tiden träffar eller Karl inte med någon innan Lena kommer klockan halv tre. Lena är eftermiddagens vårdbiträde.

Är man ung, frisk och förlig är morgonens kaffebryggande eller kokande, bara en liten bagatell i ens liv. Det är först när något stör ens invanda vanor som man reflekterar över dem. Är man däremot gammal och bunden till sitt hem och sin säng kan kanske en till synes trivial syssla bli mycket viktig, speciellt om den måste uttryckas i ord, och då men inte kan bestämma när man vill ha sitt kaffe utan måste invänta vårdbitrådets ankomst. Ofta vet de gamla inte vilket vårdbiträde som ska komma eller hur länge vårdbiträdet ska stanna.

Från de gamlas perspektiv

Vad jag vill med min forskning är framförallt att försöka se hemservice ut några pensionärens perspektiv. Jag vill belysa t ex vad det kan innebära att få in främmande människor i hemmet, att få sina vardagssysslor och vardagsrutiner helt eller delvis övertagna av andra, t ex hur man vill ha sin gröt kokad, och att inte längre kunna bestämma själv när man vill äta sin middag.

Arbetet som vårdbiträde är både fysiskt och psykiskt påfrestande. I en intervjuundersökning tillfrågades vårdbiträden om vilken situation de ansåg vara mest psykiskt påfrestande. Tre kategorier pensionärer utkristaliserade sig klart, de som har psykiska problem eller är förvirrade och senila, de som har alkoholproblem samt de pensionärer som är krävande, övervakande och aldrig nöjda. (Eliasson m fl 1984)

De krav och önskemål som pensionärerna har är inte alltid lätt att förstå och att uppfylla. som vårdbetjänt i den sociala hemtjänsten träffar man upp till fyra och i vissa fall fem pensionärer om dagen, alla med olika behov. Mycket av det man som vårdbiträde stöter på i sitt arbete kan man tycka är konstigt. Varför är det så viktigt för den del pensionärer att vårdbiträdet kommer exakt den tid som utlovats? Han eller hon går ju i alla fall inte ut. Varför är det så nogga hur man tokar köksgolvet, kokar gröten eller kaffet?

De gamla människor som i min rapport "Vardagsvanor och ritualer" handlar om kan sannolikt räknas till den kategori som kallas de gamla-gamla, då de i hög grad är beroende av hemservice. Det är svårt att som vårdbiträde få en exakt uppfattning om vad de gamla kan bidra med till andra, vänner, familj osv. Men det är naturligtvis fullt möjligt att också sjuka och åldersvaga personer kan ge hjälp och stöd åt sin omgivning. Hon eller han kan vara den som har tid att lyssna, sticka vantar till barnbarnen osv. Det finns många tänkbara alternativ.

Anledningen till att jag valde att koncentrera min studie till denna kategori pensionärer är att jag som vårdbiträde i hemservice upplevde att denna kategori gamla människor i hög grad var beroende och utlämnade till hemservice för att kunna klara sina dagliga behov som t ex matlagning, upphandling och liknande.

Karl som jag nämnde ovan var en de gamla människor som jag mötte i mitt arbete som vårdbiträde. Karl var en av de pensionärer som vårdbiträdena bad att få slippa gå till, med motiveringar som "Han är ju så elak".

MINA MÖTEN MED KARL

Jag har arbetat hos Karl som vårdbiträde i olika perioder i fyra år, både på helger och vardagar. Nu senast arbetade jag varje helg under fem månader. Det är alltid med blandade känslor jag går till Karl. Visst kan Karl vara ganska elak ibland men kanske är ändå det värsta att se någon så beroende av andra. Eller som ett annat vårdbiträde beskriver Karl "En ung själ i en gammal kropp".

Dörren hos Karl står olåst, men jag anmäler ändå min ankomst genom en signal på dörrklockan. Hallen ligger i halvmörker. När ögonen vant sig vid dunklet kan man urskilja en soffa på vilken det ligger diverse attiraljer från hemsjukvården, plasthandskar, papperslakan etc. En knallrosa vante troligen kvarglömd av ett vårdbiträde eller någon från hemsjukvården ligger på golvet. Där finns en hatthylla full med kläder och skor, både mans och kvinnokläder och på ett litet bord ligger några smycken. Gruset knastrar under fötterna i hallen, det är många som springer ut och in här. Hemservice kommer två gånger om dagen, hemsjukvården ett par gånger i veckan.

Karl ligger i sin säng i ett litet utrymme innanför köket, därifrån har han uppsikt över hallen och köket. Lägenheten består av ett rum och kök med matvrå. Det är i matvrån som Karl ligger. Sängen är upphöjd med hjälp av tråklossar från Hjälpmedelscentralen. Upphöjningen gör att Karl som har ett dåligt ben lättare kan ta sig i och ur sängen. Sängen är bäddad med vita lakan märkta "Landstinget" i blått tryck.

På ett köksbord intill sängen har Karl de saker han kan behöva under dagen, glasögon, medicinburkar, en burk honung, en sockerskål, mjölkpulver och telefon. Där finns också buntvis med gamla veckotidningar, böcker, räkningar och en skål med pengar. I det lilla rummet finns också en jättestor färg-tv och en radio vilken alltid är påslagen.

För ett år sen var Karl känd för sitt häftiga temperament och kunde be vårdbiträden "fara och flyga" om de kom tio minuter över tiden. Numera nöjer han sig med att titta envist på klockan eller "dirigera" extra noga hur han vill ha sin frukost tillagad.

Vi tar i hand när vi hälsar och jag biter mig i tungan för att inte säga "hej". Karl avskyr det ordet. "Hej" är enligt Karl en utarmning av det svenska språket.

Genom en glasruta in till köket kan Karl se allt som sker där. Då Karl själv aldrig utför några sysslor i köket, härjar hemservicepersonalen fritt. För att hitta saker måste man öppna skåp och lådor.

Däremot ska Karls frukost tillagas exakt på det sätt han vill. Frukosten består av välling och två hårda smörgåsar med smör. För att koka vällingen måste man först skölja kastrullen i kokhett vatten, fyra strukna skedar mjölkpulver, två strukna matskedar vetekli och till sist en struken matsked mussli. Alltsammans kokas ca en minut och serveras i djup tallrik, alltid densamma.

Efter vällingen vill Karl ha kaffe och två skorpor. Kaffet kokas på vanligt sätt som jag beskrev i artikelns inledande moment. Karl övervakar noga hur frukosten tillagas och ger då och då råd om t ex hur länge kranen ska rinna osv. Ibland händer det att man får hålla ut vattnet igen då Karl anser att det inte runnit länge nog.

"Det där vattnet är inte varmt nog, det ångar ju inte om det" eller "Om det vore varmt skulle du inte kunna hålla glaset så där länge". Frukosten äter Karl sittande i sängen. Det är svårt att inte söla när han ska sträcka skeden från skålen på bordet. Ofta hamnar det välling på kläderna och sängkläderna. Detta tycks inte bekomma Karl speciellt mycket, men däremot är Karl mycket noga med att bordet där hans saker finns blir avtorkat efter maten.

Karl berättar ofta episoder om hur han blivit behandlad av personal i hemservice. Det kan vara assistenter som "bara kommer inklivande" och säger att han måste ha en ny dammsugare, eller måste byta underkläder. Det har också hänt att vårdbiträdet inte vill laga Karls mat som han vill eller gå till den affär som han vill ha handlat i. Karl berättar också att man försökt tvinga honom att använda disk och skur-medel, något som han vägrar med motiveringen: "Det är ju gift".

Det händer att Karl provocerar fram bråk. En gång när Karl ännu hade sin säng i vardagsrummet och inte kunde se vad som försiggick i köket kom han t ex haltande i en väldig fart (hans ben var lite rörligare då), och påstod att jag inte hade tagit varmt vatten att koka potatisen i. Det hade jag gjort och varför han fått för sig motsatsen vet jag inte. Karl tog kastrullen från spisen och hällde bort vattnet från kranen i kastrullen. Det hjälpte inte att jag försökte förklara att han hade fel. Vad som sen hände var att jag avslutade mitt arbete hos Karl under tystnad. Både Karl och jag var mycket stolta och båda tyckte sig ha rätt. Det har hänt andra små episoder som denna, men ju längre jag känt Karl desto mera sällan inträffar de. Karls övervakande av hur hans mat tillagas tycks också avta ju längre tid jag arbetar hos honom. Nuförtiden händer det istället att Karl ber om ursäkt för att han varit så tyst eller som han säger "tjurig". Karl säger att det beror på värken i benet och hans problem med andningen.

Karl är född i Västergötland där han arbetade på glasbruk när han var barn. Sedan rymde han hemifrån och stack till sjöss. Han har bott i Tyskland och Spanien och talar hjälpligt fyra språk. Karl har berättat att han spelat fiol i olika orkestrar och att han målat mycket. Lägenheten är full av hans tavlor och i vardagsrummet finns ett stafli med en halvfärdig tavla, trots att Karl inte har målat på många år.

Karl har bott ca. fyrtio år i sin lägenhet. Han har varit gift två gånger, men är nu änklingsen elva år. Trots att Karl bott ensam i så många år vittnar lägenheten ännu om den senaste fru Johansson. Det är hennes kläder och smycken som finns i hallen. Karl har en dotter som växt upp hos sina morföräldrar i Tyskland. Dottern gifte sig med en engelsman och bosatte sig i England. Kontakten med dottern består enligt Karl av enstaka brev som nu upphört för länge sedan. Vad som menas med "enstaka brev" och "längesen" svarar Karl aldrig på. Han ser sorgsen ut och säger att han inte kommer ihåg.

En timma går fort, och vi pratar om lite av varje. Karl tycker om att diskutera och blir nästan irriterad om man inte har egna åsikter. Ofta bestäms samtalsämnet av vad som är på radion just då. Ibland berättar jag om min familj och vad jag gjort under veckan.

Det händer ibland att Karl "stänger av", svarar bara kort på tilltal, och ligger alldeles stilla med slutna ögon. Frågar jag Karl hur han mår eller hur veckan har varit blir han rasande. "Det vet du väl hur jag mår!" nästan fräser han. Hur veckan varit svarar han inte ens på. Reaktionen som dessa gör att våra samtal undviker vissa ämnen. Styr man däremot in samtalen på gångna tider eller andra områden som Karl har kunskap om förändras hans humör ganska snabbt. Klockan två är jag tillbaka hos Karl igen, det är dags för middag. Under de år Karl haft hjälp av hemservice har personalen ofta undrat över Karls matvanor.

"Hur kan man äta vita bönor i tomatsås, musslor i vatten, potatis, en rå morot och sallad varje dag!?"

De senaste månaderna har Karl fått mat hämtad från ett närliggande servicehus. På lokalen har jag fått veta att den nytillsatta gruppledaren ofta besöker Karl och att det är hon som lyckats övertala honom att variera sin kost. Karl äter direkt ur aluminiumformen som maten serveras i: kokt kött (enligt Karl segt och alldeles för salt), potatis som ser nästan svarta ut och överkokta grönsaker som alltihopa badar i sås. Maten kostar sexton kronor och en liten blå matkupong som talar om att maten hämtas till en pensionär och därför är en krona billigare än till personalen.

Karl har gått upp ur sängen och sitter vid bordet och äter. Han sitter i en karmstol i vilken det ligger en upphöjande dyna från tidigare nämnda hjälpmedelscentral. Dynan är klädd med hemsjukvårdens papperslakan för att inte bli smutsig. Numera klär sig Karl aldrig. Han ligger i sängen i underkläder som är lindrigt rena och hela. Han bryr sig inte om att klä sig för bara för att sitta och äta, säger han.

Om jag frågar om maten smakar bra blir Karl nästan arg. "Det smakar salt", säger han. Skulle jag däremot antyda att jag tror att maten inte smakar bra svarar han alltid: "Det är inte så dumt". Under tiden Karl äter kokar jag välling till kvällen, på samma sätt som till frukosten. Kvällsmaten är densamma som frukosten, välling och två hårda smörgåsar. När Karl ätit klart och jag diskat, ser vi på VM på skidor och småpratar lite om sport.

~~Innan det är dags att gå fyller jag ett glas som jag först varmt med varmt vatten med iskallt vatten. På frågan varför svarar Karl att "det är inte bra att dricka för kallt vatten". Karl har en tom saftflaska som värmeflaska vid fötterna, den ska tömmas så när som på ca fyra centimeter och fyllas med nytt varmt vatten. Det är mycket noga att lämna just denna mängd vatten kvar i flaskan. "Har du allt du behöver?" frågar jag innan jag går. "Ja, säger Karl, jag har allt jag behöver".~~

Karl beskriver sig själv som musiker, sjöman och konstnär. Han har levt ett mycket omväxlande liv och har erfarenheter från andra länder, folk och språk. Mellan raderna i Karls berättelser kan man läsa att livet inte alltid varit helt utan problem. Osäkerheten om att få arbete eller ej fanns alltid där. Ibland fick han ta tillfälliga arbeten för att kunna försörja sig. Men han var fri och kunde själv bestämma och fatta beslut.

Den oavslutade tavlan och penslarna på stafliet kanske är ett sätt att visa bilden av sig själv som konstnär.

Det är stor skillnad på det liv Karl levde förr och det liv han lever idag. Han lämnar bara lägenheten vid speciella tillfällen, som t ex åka till vårdcentralen. Karls arena har krymt åtskilligt från resorna, det rörliga och skapande arbetet som musiker och konstnär till att omfatta det egna hemmet. Eller kanske snarare till att omfatta den egna sängen och det som finns omkring den. Karl har också hjälp med personlig hygien av första vårdbiträdet, för övrigt den enda som får lov att hjälpa honom med det. Vid sådana tillfällen kommer även den allra personligaste sfären att brytas.

Karl öppnar inte själv dörren vilket innebär att han inte har kontroll över när vårdbiträdet kommer. Karl har överhuvudtaget ingen kontroll över att tider ändras och ingen kontroll över att vårdbiträden byts ut. Han har således ingen kontroll över situationen. Detta innebär rent praktiskt att han inte ens kan kontrollera när han får sin frukost. Karl har vid flera tillfällen berättat att han planerar sin dag. En ändrad tid eller ett utbytt vårdbiträde betyder ändrade planer för Karl. Att inte ha kontroll skapar osäkerhet och maktlöshet och oordning.

Mycket i Karls våning tyder på att han är beroende av "utomstående" för att klara sin dagliga omvårdnad. Papperslakanen från hemsjukvården, tråklossarna under sängen, landstingets lakan osv. Grushögarna i hallen, en kvarglömd vante kan också ses som tecken på att andra personer än Karl kommer och går här.

Även om Karls kontroll över situationen är närmast obefintlig, försöker han på många olika sätt skapa kontroll i situationen. Hur hans kaffe ska kokas, när man ska utföra vissa saker och hur och vad man talar om. På detta sätt kan han ha en viss kontroll över vårdbiträdena och ställa krav på dem. Att det är just dessa saker och inte t ex hur man städar kanske kan bero på att Karl varit huvudförsörjaren medan hustrun skötte hemmet. Däremot är det viktigt hur man håller rent på hans bord där han har sina personliga saker.

MÄNNISKAN SOM RITUELL VARELSE

Den engelske socialantropologen Barbara Myerhoff, har studerat gamla människor i ett modernt västerländskt samhälle. Enligt Myerhoff tar vi människor till ritualer i situationer där det råder osäkerhet, orolighet, maktlöshet och oordning. Hon menar att gamla människor hamnar i sådana situationer när de osynliggörs. Att osynliggöras kan vara att inte längre kunna gå ut ensam, att det sociala nätverket tunnas ut allteftersom släktingar och vänner dör undan, att inte klara enklare vardagssysslor i hemmet osv.

Detta är enligt Myerhoff tillfällen då man tar till symboliska och rituella handlingar av den icke religiösa eller sekulära arten. Hon menar att det ordnande med till synes triviala små saker som uppförstoras och görs viktiga som gamla ibland gör, är ett sätt att använda sig av det förutsägbara och skapa den säkerhet som ritualen kan ge i osäkra situationer.

Myerhoff säger också att detta är ett sätt att dramatisera och ritualisera sin egen version av sig själv och sin historia. Här spelar också berättandet en betydande roll. För att kunna dramatisera och ritualisera på detta sätt är minnet en viktig mekanism. Med "minnet" menas här två olika saker, nämligen "minnen" och "ihågkommande".

Minnen är snabba, till synes ostrukturerade minnesbilder som genom association dyker upp i vårt medvetande. Ordet "minnesbild" kan vara något missvisande eftersom minnen inte handlar endast om det visuella utan även innefattar ljud, känsla, smak och lukt. Att bita i en kaka eller känna en viss doft gör att vi plötsligt utan att veta varför tänker på en viss händelse, person eller situation från det förflutna.

Ihågkommande är till skillnad från minnena aktivt och påverkingsbart. Det kan liknas vid en inre dialog. En dialog som ger vårt liv en slags struktur och mening. I dialogen finns ordning och relevans och den exakta sanningen får ofta ge vika för etiska och moraliska regler. Hade vi inte ihågkommandet skulle vi förlora oss själva och vår egen historia. Barbara Myerhoff menar att ihågkommandet ger oss en möjlighet att göra anspråk på vårt förflutna och att bevisa vår fortsatta existens, att vi fortfarande är i livet.

Kanske låter detta abstrakt. Men om vi som arbetar med gamla människor tänker på alla berättelser vi får lyssna till i arbetet kanske det ändå känns igen. Ofta får man just bara lyssna - den som berättar svarar aldrig på kommentarer om det berättade.

Barbara Myerhoff ser berättandet som ett offentligt tillfälle att komma ihåg, en area att visa sin egen tolkning av sig själv - dvs. hur man ser på sig själv. När man tänker tillbaka på sitt liv finner man mönster, sammanhang och mening med vilka man kan rättfärdiga sig själv över tiden. Detta ständiga tillbakablickande och sorterande av erfarenheter kännetecknas av kontinuitet och kan ses som en ständig ström av händelser som hela tiden finns i vårt medvetande. Ihågkommandet innefattar inte förändring utan fokuserar på mera bestående element i livet. Dessa tillfällen ger enligt Myerhoff en djupare mening med livet. Vilka element är då bestående i livet? Till sådana element kan man troligen räkna våra vardagssysslor, att sköta ett hem, personlig hygien, äta mat osv.

Det kan kanske tyckas att ritualen som den har beskrivits här är en individuell händelse. Men så enkelt är det inte. Visserligen sker den på det individuella planet, men är faktiskt kopplad till det samhälle vi lever i, med alla normer och värderingar som gäller där.

Finns det då något som talar för att dessa ritualer med sitt ihågkommande och minne verkligen existerar? Man har gjort mätningar på människor som deltagit i en religiös ritual med musik och sång och då lyckats mäta förändringar i de neurofysiologiska funktionerna i hjärnan hos de personer som deltog. Undersökningen visade att under ritualen skiftade medvetandet till den högra hjärnhalvans hemisfär. Den högra hjärnhalvan är den som av vissa forskare förknippas med bl a holism (helhet) och enhet.

Karl tycker mycket om att diskutera och att tala om sitt liv. Då lyser han upp och blir på gott humör. Är det möjligen så att man här närmar sig ihågkommandet, som enligt Barbara Myerhoff ger mening och struktur åt livet. Kanske kan man säga att Karls sätt att agera och berätta om sig själv och hans sätt att försöka ha kontroll, är hans sätt att minnas och söka mening och struktur i sitt liv.

DE SMA DETALJERNAS BETYDELSE

Jag har velat visa hur det som många gånger kan tyckas underligt och konstigt i pensionärernas handlande har en djupare mening.

Kanske bottnar det underliga och konstiga i att de gamla människorna ifråga lever under osäkra och oroliga omständigheter.

Att dessa gamla fräntagits möjligheten att i någon större utsträckning ha kontroll över den situation de befinner sig i, och därför istället försöker ha kontroll i situationen.

Som exempel på hur man mist kontrollen över situationen har jag tagit det faktum att Karl inte kan bestämma vilken tid och hur länge vårdbiträdet stannar samt inte kan avgöra vem som kommer. Något som i sin tur innebär att de gamla mister kontrollen över sin vardag, som t.ex. när de ska äta, promenera, städa m m. Eller som Karl uttrycker det "Allt jag planerat går om intet".

En annan funktion som dessa ibland små handlingar som tillmäts ovanligt stor vikt, kan ha är att man genom dem visar upp sig själv så som man vill bli sedd av andra människor och att upprätthålla en roll och en arena där man kan vara aktiv. Ibland tar sig dessa handlingar närmast rituella uttryck t.ex. när de trivialaste sysslor görs till enorma uppgifter som ska utföras på ett speciellt sätt, eller när de berättelser de gamla berättar om sig själva och sina liv förenar det nya med det gamla.

Jag vill fästa uppmärksamhet på att vi alla faktiskt handlar irrationellt och konstigt i vissa sammanhang. Det vi observerar hos pensionärerna är handlingar som vi alla utför. Men de blir mer framträdande, då vi befinner oss i en annorlunda situation, där vi i ord måste uttrycka enkla sysslor och där våra vardagsvanor och ritualer utförs av andra. När vi är friska och rörliga har vi flera arenor och flera roller att pendla mellan. Krymper eller försvinner en arena eller roll när vi är yngre, har vi troligen mer gynsamma förutsättningar att söka oss nya än de gamla människorna jag beskrivit i min rapport om vardagsvanor och ritualer.

De gamla - liksom andra kategorier i behov av stöd och vård från samhället - är i hög grad utsatta för de vårdideologier som för tillfället är rådande. En eventuell "trend" inom åldringsvårdens ideologi är aktivering. Just nu lever vi i "aktiveringens" tidevarv. De gamla ska aktiveras! I enlighet med aktiveringsandan kan vi naturligtvis inte tillåta att våra gamla sitter passiva hemma i gungstolen!

Kanske borde vi istället stanna upp och fråga oss vad de gamla faktiskt gör, och titta på vilket sätt de gamla redan är aktiva, att så långt det är möjligt låta de gamla ha kvar sina vardagsrutiner och vanor, bestämma hur de vill ha sitt kaffe kokat, vilken sorts ost de vill ha osv. Samt att de i möjligaste mån ges möjligheten att behålla kontrollen över sin närmaste omgivning, få veta när vårdbiträdet kommer, vem som kommer osv.

RÄTTEN TILL HEMTJÄNST NU OCH I FRAMTIDEN

Peter Ludwig

RÄTTEN TILL HEMTJÄNST ÅR 2000

För att kunna säga något om framtiden om än en ganska begränsad sådan är det nödvändigt att göra några reflektioner kring dagens situation och hur den har uppstått. Jag måste också säga något om själva rättighetsbegreppet i lagstiftnings- och tillämpningsperspektiv. Särskilt när det gäller området sociala rättigheter rör vi oss med sammansatta och komplicerade fenomen. Rättsantropologen och rättssociologen kan ofta på ett mycket sofistikeratsätt beskriva varför utvecklingen gått i en viss riktning men de stora svårigheterna uppstår när man utifrån dessa kunskaper skall förutsäga nästa steg i utvecklingen eftersom vi då rör oss med okontrollerbara variabler vars existens vi möjligen känner till men vars intensitet i sin påverkan vi inte kan säga särskilt mycket om.

Låt oss först göra en enkel definition av begreppet rättighet. För det första kräver vi att rättigheten definieras och bestäms i lag. Det kan ske antingen genom att rättigheten formuleras direkt i lagen eller att ett intrång i en beskriven rättighet möts med en rättslig sanktion, ibland både och. För det andra fordras att samfundet tillhandahåller medborgaren en möjlighet att få rättigheten realiserad. I vårt rättssamhälle ligger den uppgiften på domstolar och exekutionsväsendet. Med domstol menar jag då en fristående sådan fri från politiskt inflytande och sammansatt av självständiga ämbetsmän. Slutligen fordras fristående och likaledes självständiga kontroll- och tillsynsorgan som kan övervaka tillämpningen. Dessa tre grundelement måste föreligga för att vi i ett demokratiskt rättssamhälle skall kunna tala om rättigheter. I och för sig fordrar vi ytterligare element för att vi skall tala om rättssäkerhetsgarantier men i detta sammanhang kan vi bortse härifrån.

Rättigheter är inte en gång för alla givna och de är inte statiska. De uppstår inte av en slump och de förändras inte utan tröghet och ibland visst motstånd. Rättigheter lever inte heller i ett vakuum utan är beroende av varandra. En särskild betydelse får detta påpekan när vi talar om att förstärka en viss rättighet; det kan i princip inte ske utan intrång i någon annan rättighet. Rättigheter kostar om än inte alltid i monetära storheter. Denna kostnad eller belastning kan vara avsedd att bäras av såväl den som tillskrives rättigheten som av andra - ibland transfererat av staten.

För att exemplifiera det sistnämnda kan vi se på fenomenet Barnets Rätt som vi uppmärksammat under något decennium. Resultatet av den kvalificering av barns rätt som ägt rum om än kanske enligt en del i ganska blygsam omfattning och kanske också ganska försiktigt formulerad innebär givetvis en helt klar inskränkning i föräldrars rätt. Ägan bland annat. Som tonårsförälder kan man ibland få för sig att föräldrarätten nästan inskränkts till förmånen att få försörja sin avkomma. Semesterrätten är ett annat exempel. Den 6:e semesterveckan innebär givetvis en inskränkning i arbetsgivares rätt att disponera sin personal, arbetsmiljölagstiftningen likaså.

Hur ser nu rättigheterna i socialtjänsten ut. Finns det en rätt till barnomsorg formulerad som en rättighet enligt definitionen ovan? Nej, inte än i varje fall. Hur är det med hemtjänst, färdtjänst, boende på ålderdomshem? Samma svar, det finns inte någon sådan rättighet, möjligen med undantag för delar av hemtjänsten. Finns det med samma definitionskrav en rätt till sjukvård? Det finns det inte. Vi har emellertid fortfarande kvar en rätt att slippa vilket kan vara bra ibland. Vi har faktiskt rätt att få dö hemma och rätt att avstå från den antiseptiska varianten.

För att en rättighet i legislativ mening skall komma till stånd fordras ett initiativ oeg givetvis inflytande och makt i någon bemärkelse. Det kan vara frågan om ekonomisk makt, demagogisk, politisk eller annan makt. Men om makten skall få någon reell betydelse fordras det absolut också att det fenomen man vill styra kan påverkas av (lagstiftnings-)makt och att resurser genomförande finns till hands. Riksdagen förfogar över lagstiftningsmakten men skulle den få för sig att lagstifta om vädret blev effekten ganska begränsad. Dessvärre är våra folkvalda inte alltid fullt medvetna om detta fenomen men å andra sidan är skadan som regel försumbar.

Lagstiftning fyller av tradition endera av två funktioner. Den kan återspegla uppfattningen om rådande förhållanden och därmed bekräfta denna. Den kan också syfta till att förändra tillvaron och därmed styra utvecklingen i en viss önskvärd riktning. Socialtjänstreformen syftade till stor del detta senare.

När kraven på reformering av socialvården restes under 60-talet och resulterade i att socialutredningen tillsattes i december 1967 och socialministern formulerade direktiven och 10-punktprogrammet var förutsättningarna följande:

Begreppet begränsning av den ekonomiska expansionen hade ingen hört talas om. Socialarbetarorganisationerna hade en stark opinionsmässig ställning och därmed de nyetablerade klientorganisationerna också. De stora socialpolitiska reformerna var genomförda - ATP, sjukförsäkringen, bostadsbristen höll på att byggas bort genom miljonprogrammet och förstärktes av bostadsbidragen. Begreppet arbetslöshet hette strukturarbetslöshet och åtgärdades genom expansion av (den offentliga) servicesektorn. Invandrare och flyktingar betraktades som resurser. Socialtjänstreformen kunde skapa en rationell organisation och metodik och samtidigt fylla ut de sista luckorna i välfärdssystemet. Reformen ansågs inte behöva komma att kosta någonting, knappast ens de kvalitativa förbättringarna. Ännu när utredningens principbetänkande förelåg 1974 talades det särskilt mycket om möjliga begränsningar. Först när socialutredningen helt enligt sina direktiv presenterade lagförslagen 1977 började svårigheterna och ifrågasättandet.

Staten och kommunförbunden träffade en överenskommelse att staten inte lagstiftningsvägen skulle lägga kostnadsdrivande reformer på kommunerna. Förslag om socialförsäkringstillägg försvann snabbt av statfinansiella skäl. I socialtjänstpropositionen 1979/80 nr 1 framhålls " utgångspunkten måste vara att man inom nuvarande resursramar gör behövliga omDispositioner.

Rätten till bistånd definieras i 6§ Sol som en rätt att få tillgodosett sina behov inom ramen för vad som skall anses vara skälig levnadsnivå, behov av försörjning och för livsföringen i övrigt när behoven inte kan tillgodoses på annat sätt. Vad som är skälig levnadsnivå avgör a priori kommunen och ytterst förvaltningsdomstol. Gränsen sätts ytterst av kommunens resurser, ekonomiska personella, tekniska.

Mot den nu redovisade bakgrunden skall vi se på den rättsliga legitimiteten bakom hemtjänsten i dag. I första hand är det fråga om en kommunal service inom ramen för den kommunala självstyrelsen, d.v.s. som ett uttryck för den kommunalpolitiska viljan. Den kan tillhandahållas vem som helst i kommunen oavsett ålder eller ekonomi. Den tillhandahålls med stöd av kompetensregeln i kommunallagens 1 kap, 4§ och med hänvisning till SoL:s 5 och 9§§. Avgifter kan tas ut upp till kommunens självkostnad. Enda kravet är att människor behöver någon form av hjälp i hemmet för att kunna bo kvar där. I en tid då en kommun har "god" ekonomi torde denna hemtjänst som allmän kommunal service vara den vanligaste.

För det fall att den enskilde inte kan avhjälpa sina behov själv exempelvis såsom att köpa motsvarande tjänster på den allmänna marknaden föreligger en rätt till bistånd i form av dessa tjänster. Det skall då vara fråga om ett behov för att nå en standard som kan betecknas som skälig levnadsnivå. Även i detta fall kan hemtjänsten vara avgiftspliktig - formellt upp till självkostnaden. Endast i detta fall kan vi i egentlig mening tala om rätt till hemtjänst, det finns för den enskilde ingen möjlighet att själv ombesörja sin skäliga levnadsnivå.

Vi har också en tredje situation där det visserligen inte föreligger en rättslig rätt till bistånd i form av hemtjänst men där socialtjänsten menar att det ändå bör tillhandahållas en social insats. Det kan i lika mån vara motiverat för att förebygga andra mer kostnadskrävande behov eller en politisk eftergift för en stark opinion. Denna sistnämnda konstruktion torde vara den vanligaste idag. Den kan i betydande utsträckning styras genom avgifter. Även i denna form måste vi tala om ett uttryck för den kommunalpolitiska viljan.

Jag har tidigare nämnt att rättigheter inte är statiska. De kan över tid förstärkas eller försvagas och sådana förändringar sker i betydande grad efter yttre förutsättningar. Vad är exempelvis skälig levnadsnivå? I tider av begränsad efterfrågan och god ekonomi kan det vara skäligt med städning en gång/vecka och dessemellan hjälp med tidningsläsning och en stunds samtal med ett vårdbiträde. När förutsättningarna är de omvända ligger sådana tjänster utanför begreppet skälig levnadsnivå. Behoven likaväl som resurserna kan alltså reglera ambitionen och kvalitetsnivån.

Här är några allmänna påpekanden på sin plats. Hemtjänst förknippas allmänt med omsorg om äldre. Men en sådan begränsning saknar egentligen fog. Hemtjänst som alternativ till institutioner gäller verkligen inte bara äldre. I en utvecklingslinje måste vi konstatera att även andra kategorier kan göra anspråk på dessa sociala tjänster utvecklingsstörda, psykiiskt sjuka, missbrukare, sociala problemfamiljer med barn, vissa invandrargrupper med anpassningsproblem. I en kamp för såväl humanare omhändertaganden som kostnadsövervaltring är

det bara bristande fantasi som sätter gränser för hemtjänstens användbarhet. Inget hindrar att tvång ersättes med hemtjänst. Mycket talar för att hemtjänsten ofta är mindre resurskrävande både personellt och ekonomiskt.

Ett annat fenomen att beakta i sammanhanget går under beteckningen kostnadsövervältring, en intill fulländning driven och av många uppskattad konststart. Vi kan konstatera att i vart fall omvårdnaden av våra äldre till kanske 95 % ombesörjes av deras närmaste. Hemtjänstens insatser kommer sannolikt i framtiden huvudsakligen de människor till del som har det största omvårdnadsbehovet.

I konsekvens härmed är ytterligare ett påpekande på sin plats och då om hemtjänstens formella reglering idag. Det finns inga hinder för att sociala tjänster tillhandahållas av icke-offentliga rättssubjekt. De invändningar som framskyntat i den marginella socialpolitiska debatten saknar verklighetsförankring. Prövningen av rätt till bistånd kan givetvis inte med nuvarande definition av rättighetsbegreppet flyttas från myndigheten - socialnämnden - till ett enskilt rättssubjekt men tillhandahållandet av själva tjänsten kan givetvis vem som helst med ändamålsenlig kompetens ombesörja redan nu. Jag ser möjligen en form av auktorisation som lämplig men det borde inte bereda lagstiftaren några problem att fullfölja och så vitt jag förstått förekommer sådana överväganden redan.

Vilka problem måste lösas för hemtjänsten inför nästa decennium? Den ortodoxa befolkningspyramiden som Rolf Ohlsson talat om innehåller två bekymmer i form av färre närande och fler tärande. Nu tror jag inte att dessa båda fenomen blir giltiga på sikt men väl under en begränsad och kanske bekymmersam övergångstid i mitten på 90-talet. Vad beträffar de äldre vilka trots allt är hemtjänstens största målgrupp blir de faktiskt relativt sett friskare i längden.

Fördelningspolitikens begränsningar är ett problem. På den arenan kommer en kamp mellan de äldre och de produktiva. I den politiska debatten kommer de förra att ha övertaget, ifråga om den reella makten och inflytandet kommer de till korta. Det finns därför en uppenbar risk att rättigheter som tillkommer de tärande och finansieras av den produktiva delen av befolkningen kan komma att urholkas. I västeuropa, främst Västtyskland pågår redan diskussioner om pensionsreformer av innebörd att devalvera pensionerna. Jag tror inte att Sverige väljer den vägen fullt ut utan mycket talar i stället för att pensionärerna kommer att få finansiera sociala tjänster i högre grad än idag - subventioneringen kommer att minska. Pensionssåldern kommer säkert också att höjas enligt något flexibelt system.

Ett annat problem är kampen om arbetskraften. En av dess viktigare effekter kommer att synas i en ny strukturförändring på arbetsmarknaden. Det privata näringslivet kommer att minska användningen av direktproducerande arbetskraft. Kockumsområdet i Malmö kommer säkert under betydande tid att användas som lagerplats men bilarna kommer snart rent fysiskt att produceras där det finns arbetskraft. Den gamla principen att man producerar där det är billigast kommer att omformuleras till att de produceras där det finns arbetskraft. Sveriges nödvändiga integration med Europa kommer att sätta sina spår

också i en mycket rörligare arbetsmarknad och detta kommer att få effekter indirekt även för hemtjänsten.

Svårigheten att rekrytera arbetskraft kommer givetvis också att sätta fart på hittills ganska amatörsmässiga rationaliseringar inom hemtjänsten. Det hänger delvis samman med vårdbiträdesyrkets hitills relativt låga status - den har verkligen inte bara med lön och utbildning att göra. Den dag personalrekryteringen faktiskt blir ett erkänt problem som måste lösas kommer det att tas krafttag på detta området också. Vi har snart lämnat dataåldern och vårdbiträden betros inte ens med en fickdator á 15:- kr som enklaste hjälpmedel.

Där det finns behov uppstår marknader. Jag vill påstå att vid sidan om ekonomisk brottslighet är vård i dag en av de lukrativare sysselsättningarna. Icke-offentliga vårdinstitutioner på på missbruksområdet har på en 10-årsperiod framgångsrikt konkurrerat med de offentliga institutionerna och nyetableringen är fortfarande stor. Det är bara en tidfråga innan motsvarande inträffar på hemtjänstområdet. Det är närmast "know-how" och kunskapen om behoven som saknas. Sedan kommer det en explosion här också.

Den utveckling jag pekat på är möjlig inom ramen för nuvarande lagsiftning. Jag ser egentligen inget skäl att fingra på rättigheten i biståndsbegreppet. Som tillhörande den generation som ifråga om antal och därmed inflytande dominerar tillvaron och som kommer att ställa anspråk på hemtjänst om 20-30 år är jag inte ett dugg orolig att rätten till hemtjänst skall komma att urholkas. Den generationen har stått på barrikaderna förr och om det behövs får den väl omsätta nostalgi i praktisk handling.

"DET BILLIGA HEMBOENDET"

Per Gunnar Edebalk

Hemmaboendeideologin

Varje tid har sina ideologier. En i vår tid omhuldad sådan har varit hemmaboendeideologin inom äldreomsorgen.

Hemmaboendeideologins framväxt är givetvis ytterst betingad av den ekonomiska utvecklingen. Strax efter andra världskriget fick vi t ex råd med en klar förbättring av folkpensionerna. Detta var fö en av Gustav Möllers bestående insatser. Folkpensioner hade egentligen funnits sedan tiden för första världskriget men de var ursprungligen små och otillräckliga. Först efter det andra världskriget blev de så höga att de gamla därigenom kunde klara sin egen försörjning. Detta blev en viktig förutsättning för hemmaboendet. Försörjningsfrågan måste givetvis vara löst för att man skall kunna bo kvar i sitt hem då man blir äldre.

Efter andra världskriget påbörjades också en satsning på en ambitiös social bostadspolitik. Här ingick statliga stöd i form av fördelaktiga bostadslån för att hålla boendekostnaderna nere och för att stimulera bostadsbyggandet. Till den sociala bostadspolitiken hörde också bostadsbidrag samt åtgärder för att förbättra omoderna bostäder och för att anpassa bostäder till handikappades behov. Det är klart att hemmaboendet gynnades av för de boende relativt billiga och bra bostäder.

I kommunerna påbörjades på 1950-talet satsningar på social hemhjälp för åldringar. Tillsammans med ovan nämnda reformer gjordes det därigenom möjligt för gamla att bo kvar hemma som ett alternativ till framför allt ålderdomshemmet. Nu är det ju så att när kommunerna själva drar igång en verksamhet så blir utvecklingen ojämn: vissa kommuner har högre ambitioner och bättre råd än andra.

Utvecklingen innebar bl a att statsmakterna kring mitten av 1960-talet införde statsbidrag till hemhjälpen samtidigt som tidigare statsbidrag till ålderdomshem slopades. Kommunerna fick således ett ekonomiskt intresse att utveckla hemhjälpverksamheten och denna kom också att expandera kraftigt. Hemmaboendeideologin fick ett starkt genomslag och det blev mer eller mindre tabubelagt att inte ansluta sig till den.

Ålderdomshemmen skulle alltså försvinna som ett alternativ och så sent som 1986 yttrade en företrädare för socialstyrelsen att "ålderdomshemmen avvecklades för långsamt. Antalet platser minskar bara med 2.500 per år. Nedläggningstakten bör öka". (Kommunaktuellt 1986:30).

Hur argumenterar då hemmaboendeideologins företrädare när man helt vill avskaffa ålderdomshemmen? Framför allt två argument bär upp tanken på hemmaboendet som det bästa alternativet:

1. Hemmaboendet har ett värde i sig. Här används uttryck som kontinuitet i levernet, integritet och normalisering. Härtill kommer att praktiskt taget alla åldringar antas föredra hemmaboende med hemtjänst framför ålderdomshem. Detta argument kommer vi ej att beröra i fortsättningen.

2. Hemmaboende med hemtjänst är billigare än ålderdomshem. Detta argument skall vi fortsättningsvis uppehålla oss vid.

Det är inte svårt att finna exempel på uppfattningen att hemmaboende med hemtjänst är billigast. I exempelvis Göteborgs socialförvaltnings verksamhetsberättelse för 1985 skriver man att för den genomsnittlige hemtjänstbrukaren kan insatserna fördubblas för en kostnad som svarar mot en ålderdomshemsplats. Detta är korrekt sett ur socialförvaltningens synvinkel eftersom denna förvaltning endast ser sina egna kostnader. Men lägger man ner ett ålderdomshem måste man ta nya bostäder byggas, något som en socialförvaltning inte behöver ta hänsyn till.

Samhällsekonomiska kostnader

Vilka kostnader bör man då ta hänsyn till då man jämför ålderdomshemsboende med hemmaboende med hemtjänst?

Vi börjar med att definiera begreppet kostnad. I ett samhälle har vi en viss mängd produktionsresurser i form av arbetskraft, realkapital (byggnader, utrustning etc) och naturgivna resurser. Kostnaden för en viss verksamhet är värdet av alla de produktionsresurser som verksam-

heten tar i anspråk. Vi lägger alltså en helhetssyn på kostnaden och bortser från hur den fördelas mellan t ex stat, kommuner och pensionärer.

Låt oss då se vilka kostnadsposter som bör beaktas om vi t ex lägger ner ett ålderdomshem och i stället satsar på hemmaboende:

1. Bostäder. Det måste byggas nya bostäder. Den totala byggnadskostnaden slås ut på ett rimligt antal år vartill kommer kostnader för inventarier och drift (el, vatten, sophämtning etc). Det skall observeras att den totala kostnaden inte innehåller några subventioner. Att t ex stat och kommun subventionerar boendet handlar om hur kostnaden fördelas och får alltså inte ingå när man beaktar kostnaden totalt.

2. Trygghetslarm. Kommunförbundet har gjort en utredning i ett par kommuner rörande den totala kostnaden för trygghetslarm. I det billigaste fallet var årskostnaden ca 6.000 kronor och i det dyraste ca 14.000 kronor. I kostnaden ingår larmet i rent teknisk mening, kostnaden för utryckningspersonal osv.

3. Måltider. Ålderdomshem är servicehus med helinackordering. Följaktligen ingår måltider. Kostnaden för måltider måste därför också ingå i hemmaboendeanternativet.

4. Service/omsorg. Kommunförbundet har också undersökt den totala timkostnaden för hemtjänst. I det billigaste fallet uppgår timkostnaden till 123 kronor. Här inkluderas lön och sociala avgifter, planeringstid, resor, administration etc. I det dyraste fallet är kostnaden 285 kronor/timme. Då ingår dubbelbemanning och OB-tillägg.

5. Sjukvård.

6. Anhöriga. Hemmaboende medför diverse kostnader för anhöriga. Denna kostnad är svår att värdera varför den utelämnas i fortsättningen.

Om vi beaktar ovanstående poster blir uttrycket "det billiga hemmaboendet" inte längre så självklart. Ulf Persson vid Institutet för Hälso-

och Sjukvårdsekonomi, IHE, och jag själv har gjort ett försök att uppskatta kostnaderna. Vi har då utgått från ålderdomshemmet Mårtenslund, som ligger i Lund, och som torde vara Sveriges modernaste ålderdomshem. Årskostnaden för Mårtenslund har jämförts med kostnaden för ett hemmaboendeanternativ till Mårtenslund. Eftersom ingen exakt vet hur situationen skulle sett ut om Mårtenslund inte funnits har vi skapat ett "tänkt alternativ" som enligt experter vi konsulterat bär rimlighetens prägel.

Kostnadsjämförelsen

Mårtenslund blev färdigbyggt 1986. Det håller en mycket hög standard och är attraktivt för äldre att bo i. På Mårtenslund finns 60 platser. Av de 60 boende är fyra gifta par (alltså åtta personer som bor i dubletter). Fyra är gifta där andra maken bor i den ursprungliga bostaden. Varje boende har ett rum på ca 26 m² som inkluderar toalett med dusch samt kapprum med garderob och kylskåp. Till detta kommer del i gemensamma utrymmen såsom dagrum, matsal och kök. Sådana utrymmen delas mellan de 15 personer som bor på en avdelning. Det finns också gemensamma utrymmen som är öppna för externa besökare t ex restaurang, bassäng, bibliotek och sammanträdesrum för kurser etc.

Den uppskattade totalkostnaden för Mårtenslund avser år 1987. Kostnaden har framräknats med hjälp av uppgifter från Lunds kommun. Till denna kostnad har lagts en uppskattad kostnad för tomten och den del av kostnaden som kan hänföras till externa besökare har räknats bort. Uppgifterna om sjukvårdsinsatser har erhållits från primärvården.

Hemmaboendeanternativet är besvärligare. Vi har här antagit att om Mårtenslund inte funnits skulle ytterligare 52 nybyggda bostäder behövas. Då har lika många personer bostad i båda alternativen. Enligt uppgift från hemtjänsten i Lund är de boende på Mårtenslund så gamla och sköra att de vore berättigade till trygghetslarm. Detta gäller då 56 hushåll och kostnaden per hushåll har antagits vara medelvärdet för kommunförbundets tidigare nämnda alternativ. Uppskattningen av kostnaden för inventarier, drift och måltider bygger på SCB:s undersökning av hushållsutgifter. Sjukvårdsinsatserna i eget boende antas

något lägre än på ålderdomshemmet där det kan förväntas ske en viss "social överkonsumtion". Någon dagcentral har ej inkluderats i hemmaboendefallet eftersom vi räknat bort kostnader för gemensamma utrymmen på Mårtenslund. Dessa kostnadsposter antas vara ungefärligen lika stora.

Hemtjänstens insats är svår att skatta. Problemet är att man inte ser de gamla i en konkret miljö och följaktligen inte vilka funktioner de behöver hjälp med. Ej heller kan vi höra dem uttrycka behov. En skattning som för vår räkning gjorts av en erfaren hemtjänstassistent anger genomsnittssiffran för hemtjänst till 20 timmar i veckan och person. Detta blir nästan tre timmar per dag. Vi räknar med 2,5 timmar om dag i genomsnitt. Med utgångspunkt i kommunförbundets tidigare angivna undersökning blir då den årliga kostnaden i genomsnitt ca 150.000 kronor person. För de totalt 60 åldringarna får vi följaktligen en kostnad på nio miljoner kronor.

Nio miljoner kronor syns kanske vara en väl hög hemtjänstkostnad. Man måste emellertid hålla i minnet att det rör sig om relativt gamla och omsorgsbehövande personer. Enligt hemtjänstassistentbedömningen skulle t ex sjukhem vara ett rimligt alternativ för 25 av Mårtenslundsborna. I kommunförbundets undersökning anger man en genomsnittlig hemtjänstkostnad på något över 200.000 kronor per år för de åldringar som enligt tidigare praxis skulle ha vistats på sjukhem. Bara för de 25 mycket omsorgskrävande på Mårtenslund kommer med dessa förutsättningar den totala hemtjänstkostnaden att överstiga fem miljoner kronor. Härtill kommer då hemtjänstkostnaden för de resterande 35. Vi kan alltså sluta oss till att den totala uppskattade hemtjänstkostnaden på nio miljoner kronor inte är orimlig. Det skall emellertid ånyo poängteras att siffran inte är exakt; den är alltså en grov skattning.

I tabell 1 sammanfattas kostnadsjämförelsen mellan de båda alternativen. Som framgår är, med här angivna förutsättningar, hemmaboendet ca 35 procent dyrare än ålderdomshemmet. Även med andra rimliga förutsättningar och med följande justeringar av hemmaboendekostnaden finns knappast fog för uttrycket "det billiga hemmaboendet" då det gäller mycket gamla och omsorgsbehövande personer.

Tabell 1. Samhällsekonomiska kostnader per år för de 60 Mårtenslundsborna. 1987 års priser, tusen kronor

Kostnadsslag	Ålderdomshemmet	Hemmaboende
Byggnad inkl tomt	1 948	1 900
Inventarier	259	167
Drift	609	480
Trygghetslarm	-	560
Boendekostnad	2 816	3 107
Mat	1 133	957
Service/omsorg	5 529	9 000
Sjukvård	440	400
Totalt	9 918	13 464

Slutsatser

Slutsatsen av räkneexemplet är i och för sig enkel: under vissa förutsättningar är hemmaboende med hemtjänst dyrare än ålderdomshem då vi lägger en helhetssyn på kostnaderna.

"Det billiga hemmaboendet" är ett korrekt uttryck då det rör sig om lägre omsorgsnivåer. I räkneexemplet ligger brytpunkten omkring tolv timmars hemtjänst i veckan. Siffran kan ej anges exakt eftersom den är beroende av vilken timkostnad som gäller för hemtjänsten och huruvida trygghetslarm ingår.

Efter brytpunkten blir hemmaboendet dyrare som omsorgsbehoven ökar. Och det är just de stora omsorgsbehoven som utgör den framtida utmaningen eftersom andelen mycket gamla i befolkningen ökar. Mot den bakgrunden kan "det dyra hemmaboendet" skapa svåra problem för den framtida hemtjänsten. Redan i dagsläget kan vi se vissa risker.

För det första riskerar vi en kvalitetsurholkning av hemtjänsten. Detta

är en tendens som vi kan skönja främst i form av en bristande personalkontinuitet. För hemtjänstmottagare anses en hög grad av kontinuitet vara en viktig kvalitetsegenskap. Men hur kan man hålla en god kontinuitet i en verksamhet där personalomsättningen uppgår till ca 25 procent per år och där denna siffra tenderar öka? Härtill kommer att vårdbiträden har betydligt högre arbetsskadefrekvens och fler sjukdagar än vad som gäller arbetsmarknaden i övrigt. Frånvaron är alltså relativt hög, något som ej befrämjar kontinuiteten.

För det andra löper vi risken att inte kunna rekrytera i relation till omsorgsbehoven tillräckligt många kompetenta vårdbiträden. Detta problem hänger delvis samman med minskade ungdomskullar framöver. För att inte den framtida hemtjänsten skall få en oacceptabel omfattning och kvalitet måste bli ersättningarna till de anställda och arbetsmiljön förbättras. Till arbetsmiljöförbättringar kan exempelvis en ökad andel dubbelbemanning räknas. Dessa åtgärder innebär en sannolikt nödvändig höjd timkostnad för hemtjänsten.

En höjd timkostnad i kombination med rent allmänt begränsade resurser för oss in på det tredje problemområdet. Vi riskerar nämligen framöver en utträngning av omsorgsbehövande. Detta är också en tendens som vi kan se i dagsläget. De tillgängliga resurserna tillfaller i allt större utsträckning de tyngre omsorgsfallen medan de som har mindre omsorgsbehov, dvs de personer för vilka hemtjänsten i början var avsedd, riskerar bli utan hemtjänst. En sådan utträngning kan bli ske med hjälp av avgiftspolitiken. Det finns exempel på kommuner som infört hemtjänstavgifter som gynnar dem med stora och missgynnar dem med mindre omsorgsbehov. Den sista gruppen kan mycket väl mena att man betalar en alldeles för hög avgift per timme räknat varför man helt frivilligt avstår från hemhjälp. Att tala om sociala rättigheter hjälper inte mycket; formellt sett avstår folk frivilligt från hemtjänst.

För att bevaka hemtjänstens kvalitet och för att möjliggöra för även mindre omsorgsbehövande att få hemtjänst i framtiden måste alternativ till det dyra hemmaboendet utvecklas. Det tycks vara denna insikt som ledde till att statsmakterna, under stor ideologisk vända, nyligen fattade beslut att stödja även ålderdomshem. Härigenom får kommunerna

en stimulans att bygga och driva attraktiva ålderdomshem. Denna nyorientering kommer sannolikt att vara till fördel för den framtida hemtjänsten men inte minst för våra äldre.

Referenser

Edebalk, P G - Persson, U., Åldersomshem och samhällsekonomiska kostnader - ett räkneexempel. Stencil, IHE, 1988

Edebalk, P G - Petersson, J., Den svenska äldreomsorgen - om ekonomi och ideologi. Ekonomisk Debatt 1987:7

Edebalk, P G - Petersson, J., Trygghetsabonnemang inom hemtjänsten. Stencil, Socialhögskolan, 1988

Kommunaktuellt 1986:30

Socialstyrelsen redovisar 1988:7. Personalförsörjningen inom hemtjänsten

Svenska Kommunförbundet, Driftskostnadskalkyl för beräkningar inom äldreomsorgen. PM 1987-12-09

Svenska Kommunförbundet, Studie i två län avseende ekonomiska konsekvenser för kommunerna vid omstruktureringen av långvården, omsorger om psykiskt utvecklingsstörda samt psykiatrivården. PM 1987-12-09

KVALITET OCH HEMTJÄNST

Jan Petersson

BEGREPPET KVALITET - EXEMPLET HEMTJÄNST

Mitt mål är att närma mig kvalitetsfrågan inom hemtjänsten utifrån de principiella aspekter jag ser. De mer konkreta tankarna måste fältets representanter stå för, sannolikt med olika innebörd beroende på var man befinner sig och vem man är. Det finns inget självklart förhållningssätt till de frågor jag tar upp.

Min framställning delar jag in i fyra avsnitt. Det första avsnittet tar upp begreppet kvalitet. Jag vill visa att det är svåråtkomligt, svårhanterat. I mitt andra avsnitt ger jag trots problemen med begreppet några riktlinjer för hur det kan göras användbart. Dessa båda avsnitt bygger nära på rapporten till finansdepartementet "Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970-1980" (DsFi 1987:6). Mitt tredje och fjärde avsnitt behandlar två avvägningar som följer med när man betraktar kvalitet, dels måste den avvägas mot kvantitet, dels måste kvalitet i de äldres ögon vägas av mot kvalitet i arbetsinnehåll.

1. Kvalitet - ett svårt begrepp

Kvalitet ingår i vårt vardagliga bruk av ord. Att vara "kvalitetsmedveten" är för många av oss ett honnörsord när vi gör våra dagliga inköp, kanske mest beträffande varaktigare varor. Jag vill påstå att kvalitet dock är ett ord för vilket gäller att: "Få är villiga att förneka att det existerar, många är däremot oense om dess innebörd."

Låt oss närma oss begreppets innebörd och se hur långt vi kan komma om vi gör det så okomplicerat som möjligt. - En utgångspunkt som är verkningsfull är att observera att kvalitet har med egenskaper hos en vara eller tjänst att göra. Den som är "kvalitetsmedveten" bedömer egenskaper. Omdömet man fäller grundas i att bra egenskaper är detsamma som hög kvalitet. Detta kan exemplifieras med kvalitetsegenskaper hos ett tyg. Fördelaktigt är det om ett tyg är

- * Färgäkta
- * Skrynkefritt
- * Slitstarkt
- * Tvättåligt

Jag har valt mitt exempel med avsikten just att erhålla en så okomplicerad utgångspunkt som möjligt. Exemplet ger en förutsättning i denna riktning då kvalitetsegenskaperna där kan ses som objektiva företeelser. Med objektiv företeelse menar jag här att graden av kvalitet uppfattas på samma sätt oavsett vem som bedömer den. De uppräknade kvalitetsegenskaperna för tyg har denna beskaffenhet. De kan graderas mer "vetenskapligt" och vi litar i stor utsträckning till konsumentverkets bedömningar. Alla de tester vi ser runt omkring oss av bilar, videoband, badbyxor, müssli etc bygger på en tanke om objektiva kvalitetsegenskaper, där förhöjning av en egenskap förbättrar kvaliteten.

Utgångspunkten kan se lovvärd ut, men det där enbart en chimär. Låt mig ställa frågan: "Har ett tyg som skrynklar men är slitstarkt bättre kvalitet än ett som är skrynkelfritt men ömtåligt?" Svaret är klart. Det beror på vem som bedömer. Dilemmat är att trots att vi har en objektiv utgångspunkt blir kvalitet en subjektiv företeelse.

Finns det då inga tillfällen där bedömaren är ointressant? Jo, två fall är tydliga. För det första är så fallet när enbart en kvalitetsegenskap existerar och det är ju lite trivialt. För det andra är så fallet då två varor (eller tjänster) med många kvalitetsegenskaper särskiljer sig bara med avseende på en. Då och endast då kan vi göra en objektiv kvalitetsjämförelse som alla är överens om.

Men saker och ting är inte ens så här enkla. - Jag skall peka på två komplikationer som tillstöter. De måste nämnas om vi har ambitioner att förstå kvalitetsbegreppet.

Den första komplikationen är att vi vanligen rör oss redan med subjektiva egenskaper när vi talar om kvalitet. Det spelar roll vem som bedömer. Vi stegrar oss när någon talar om kvalitet i vårt namn. Eller på tal om "bra" matvanor, hur ser vi på Socialstyrelsens rekommendationer om brödskivor? Lyfter vi upp problemet kan vi lyssna på Peps Perssons tvivel: "Hög standard, va fan är hög standard".

Låt mig utveckla resonemanget att subjektiviteten kommer in redan

initialt. Jag väljer här att citera ett längre avsnitt ur ovan refererade rapport: "Emellertid gäller vidare att för somliga varor och tjänster är alla konsumenter inte intresserade av vissa egenskaper eller eniga över vad en förbättring av egenskap är. Det objektiva draget går förlorat redan från början och kvar blir subjektiva bedömningar utifrån individernas preferenser. Många individer är ointresserade av kameravinklar och ljussättning när de går på bio. Många individer är ointresserade av kvalitetskonst och förnekar dess överlägsenhet över hötorgskonst. Skälet är att även om experten, som studerat ett område länge och grundligt, har fog för att diskutera i termer av "objektiv" kvalitet, så ligger bedömningen så nära subjektiva företeelser, som smak, att det inte finns någon gemensam värderingsgrund att enas om. Kvalitetstanken upplevs tränga in på det fria konsumtionsvalet. "Finkultur" blir både ett honnörsord och ett skällsord." (S 41-42).

En andra komplikation är att kvalitet måste relateras till kostnader. Gör vi inte så hamnar vi lätt i utsagor som saknar räckvidd. Låt mig åter citera ur ovannämnda rapport: "Att dricka lagrade viner borde väl vara i alla vindrickares intresse?" (s 42) Att man borde är nu inte samma sak som att man verkligen gör. Skälet till att man inte kan uttala sig generellt om hur folk handlar i exemplet är att kvalitet kostar. Frågan är om man anser att det lagrade vinet är värt sitt pris. Går vi ett led längre i att förstå individens bevekelsegrunder kan vi notera att kvalitetens pris är vad denne tvingas avstå ifrån i form av andra varor och tjänster. Ekonomen talar här om att det existerar en alternativkostnad. Men här kommer också subjektiviteten in, även om den smyger in så att säga bakvägen. Vårt val blir avhängigt värderingen av vad vi förlorar i form av andra varor, när vi skall förhålla oss till att dricka lagrade viner eller ej.

För att håren inte skall gråna under genomläsningen av min artikel skall jag avrunda de allmänna diskussionerna om kvalitet med ett omdöme. Det har varit en avsikt att förankra detta omdöme också hos Er, kära läsare. Kvalitetsbegreppet är till den grad svårhanterligt, speciellt till följd av att det är så subjektivt knutet till smak och önskemål att man föranleds att lämna det obeaktat som företrädare och administratör och delegera det till individuella val.

Nu måste jag direkt inge reservationer. I vissa fall måste man ändå försöka att komma åt begreppet. För äldreomsorgen kan det motiveras väl, av åtminstone tre skäl varav de två första kan relateras till äldreomsorgen som del i den offentliga sektorn.

För det första gäller att det pågår en diskussion om produktiviteten i den offentliga sektorn. Man har noterat att produktivitetens utvecklingen varit låg. Inom äldreomsorgen var den negativ under 70-talet (- 2,8 %/år). Man kan fråga sig om det pågår ett ökande resursslöseri. Men här är kvalitet och närmast kvalitetsutvecklingen viktig att komplettera med. Har kvaliteten höjts, vilket sannolikt är fallet för åtminstone delar av den öppna äldreomsorgen, blir utsagor om den försämrade kvaliteten "tomma". Skälet är att en kvalitetshöjning om den inte bemärks tolkas som en produktivitetsminskning. Och det är ju inte riktigt samma sak. Att beskriva kvalitetsförändringar blir något av en hjärteangelägenhet för alla som vill försvara en offentlig verksamhet!

För det andra gäller, och det är samma mynts andra sida, att när rationaliseringar och nedskärningar förs på tal måste effekterna på kvaliteten synliggöras. Striden om resurser är hård. Här behövs också att man försöker att precisera vad kvalitet är trots svårigheterna. Annars kan man i värsta fall nå dithän att välfärdsbygget visserligen står kvar men egentligen blivit en kuliss.

För det tredje vill jag föra fram en för äldreomsorgen specifik omständighet. Vissa åldringar är oförmögna att träffa val, kanske till och med att accentuera önskemål. Det blir omöjligt att göra något av vår önskan att förankra kvalitetsvalen hos subjektet när det är senildement. Här har man skyldighet att stiga fram som företrädare. Som företrädare får man försöka locka fram det individuella hos de äldre men tvingas ofta fatta val för dem själv. Man blir kvalitetsföreträdare, och vägen till att vara framgångsrik i rollen är att anknyta till så objektiva kriterier för kvalitet som möjligt.

Mina tre reservationer leder till en entydig slutsats. Trots svårigheter måste vi inom äldreomsorgen försöka att mejsla fram ett användbart kvalitetsbegrepp. I påföljande avsnitt anger jag vissa riktlinjer för detta.

2. Ett användbart kvalitetsbegrepp

Att nå fram till ett användbart kvalitetsbegrepp är inte helt lätt men samtidigt finns det, som jag framhållit, skyldighet att försöka.

Utgångspunkten är att gestalta det så objektivt som möjligt. Därmed känns det allmängiltigt och inte godtyckligt. Den självklara vägen är att förankra det i SOL:s honnörsord. För den öppna äldreomsorgen valde vi i "kvalitetsrapporten" följande gemensamma kvalitetsegenskaper:

- * Tillgänglighet
- * Kontinuitet
- * Valfrihet
- * Personalens kvalitet

Ett problem med egenskaperna är att de i sig säger föga. Hur vet man exempelvis att kontinuiteten verkligen har ökat, om så är fallet? I vår studie som syftade till att kartlägga 70-talet ställde vi denna typ av tillbakablickande frågor. Svaret kunde ges först efter att ha studerat kvalitetsindikatorer. Indikatorerna syftar till en konkretisering. Indikator på kontinuitet, för att fortsätta att exemplifiera med denna, ansåg vi personalomsättningen vara. Indikatorer på personalens kvalitet var utbildningsnivå, yrkeserfarenhet men indirekt spelar naturligtvis personalomsättningen roll även i detta sammanhang. En förtjänst med vissa av indikatorerna var att de kunde kvantifieras (mätas) och källan är den offentliga statistiken. Hur personalomsättningen förändrats fanns, återigen som exempel, möjligheter att uttala sig om; därmed också om kvalitetsförsämringen i detta fall. En trend som vi vet pågår fortfarande.

Kvalitetsindikatorerna har en andra förtjänst. När man ställer frågan hur kvaliteten kan förbättras i framtiden är de uppenbarligen de medel vi också har att tillgå. Således kan vi sluta oss till att om vi vill förbättra personalens kvalitet kan man göra det genom att förbättra yrkesutbildningen och genom att minska personalomsättningen öka den genomsnittliga yrkeserfarenheten.

I vissa delar är utgångspunkten fortfarande för grovhuggen. Beträffande "ålderdomshemmen" är det uppenbart. Det blir för oprecist att tala om tillgänglighet, kontinuitet i relation till helheten "ålderdomshem". Här måste deltjänster preciseras. Sådana är t ex boende, måltidsverksamhet och social verksamhet. Därefter kan kvalitetsegenskaper och indikatorer relateras till dessa. Inom hemtjänsten kan det vara fördelaktigt att på samma sätt särskilja vårddel från servicedel och granska separat.

Avslutningsvis kan det vara på sin plats att ta fram även specifika kvalitetsegenskaper. Inom boendedelen på ålderdomshemmen är den materiella standarden en sådan, för färdtjänsten åtkomforten en annan.

Metoden är inte fullgånget och praktiker har stort utrymme när det gäller att mejsla ut den bättre. - Jag vill dock på en punkt höja ett varnande finger. Det är stor skillnad på kartläggningar bakåt i tiden och förslag inför framtiden. På ekonomispråk pekar vi på skillnaden i ~~ex post- och ex ante analysen. Den stora skillnaden ligger i att man~~ vid tillbakablickar är intresserade just bara av kartläggningen. Framåtblickar och beslut framåt kräver också ett ställningstagande, en normativ ansats. Vilka kvalitetsegenskaper bör förbättras och med vilka medel om det finns flera att tillgå? Framtidsvalet innebär att olika kvalitetsförbättringar måste vägas mot varandra, för sannolikt kan inte hela smörgåsbordet slukas även om det bör dukas. För att inte bli tandlös och återigen oprecis och till och med hazardartad i sin välfärdseffekt måste vägningen också ske i relation till kostnader. Teknikern som har en arsenal av tekniska hjälpmedel att presentera och argumentera för bör kanske inte få fälla avgörande själv. Teknik kostar och inbegriper vanligen att annat (kanske den mindre mätbara "närheten" - att bara snacka med "dyr" personal) måste offras. I fall av extern finansiering för vissa kvalitetsförbättringar upplöses emellertid prioriteringskravet och man kan äta mer glupskt.

En helt annan sida av myntet är det att man som företrädare för en verksamhet man anser behövlig alltid skall kämpa för ökad budgetram. Detta är fallet också för äldreomsorgen.

Existensen av en fix budgetram leder oss in på ytterligare ett problem

vilket vi lyfter fram i nästa avsnitt.

3. Kvalitet eller kvantitet

I de fall resurser är knappa (nationalekonomen vill påstå att de alltid är det) kan inte alla individer som önskar, få tillgång till omsorg. Genom att offentliga omsorgstjänster är kraftigt subventionerade kommer rimligen efterfrågan alltid att vara för stor för dimensioneringen. Inom äldreomsorgen har man löst detta genom att knyta berättigandet till grad av funktionsnedsättning. Det är tämligen självklart som utgångspunkt och alltså en följd av knappheten.

Man kan tänka sig två filosofier för att avgöra var tröskeln till omsorg skall läggas nämligen:

- * Hög kvalitet för ett fåtal
- * Basservice för många

Vad de två filosoferna uttrycker är två olika avvägningar mellan kvalitet och kvantitet. Frågan är inte ointressant. Jag vill exemplifiera från färdtjänsten här. I många kommuner är de färdtjänstberättigade ytterligt gynnade. Man kan resa mycket och till ringa kostnad. Kvaliteten är hög, genom hög tillgänglighet. Är den för hög? I sig själv är frågan kanske brutal, men i relation till knappheten blir den berättigad. Den kan nämligen också formuleras: Finns det ett överutnyttjande inom färdtjänsten? Skulle situationen bli bättre om många av dem som åker mycket skär ner sitt åkande något och fler kunde släppas in i systemet. Kanske kunde man våga ge mer information till allmänheten utan att systemet riskerar att sprängas. - Vad jag skisserar är att glida något på skalan mot "Basservice för många". Samtidigt vill jag än en gång poängtera. Omprioriteringar inom en verksamhet kan och bör ske parallellt med att man som företrädare kräver större budgetramar. De två är inte oförenliga på något sätt.

Finns det då några bärande resonemang för hemtjänsten här? Historiskt växte hemtjänsten fram som komplement till ålderdomshemmen. Hemtjänsten var tänkt att fungera som basservice för de många, kanske bara med städhjälp. När "hemmaboendeideologien" brer ut sig flyttar ålder-

domshemsfolket över till hemtjänsten. Jag frågar mig om det är så att denna process egentligen omvandlar och inskränker den öppna äldreomsorgen. Håller hemtjänsten på att omvandlas och förflytta sig på skalan från basservice här de små behoven trängs ut? - Samtidigt blir det kanske inte uppmärksammat. När timtaxan ersätts av nivåkonstruktioner (med abonnemang på ytterkanten) blir hemtjänsten för dyr för de med små behov. Man lämnar "frivilligt", utan buller och bång samtidigt som de som arbetar i den nya hemtjänsten har fullt upp med sina nya tunga vårdfall och inte ser det som en nackdel. Om det dessutom är så att hemmaboendet (som Per Gunnar Edebalk visar i en annan artikel i denna skrift) är dyrt, dyrare än vi anat, så kommer processen att glida än längre. Kostnaderna för de tyngre omsorgstagarna rakar realt i höjden, jämfört med ålderdomshemsboende; ^Kvar blir än mindre att lägga på dem med lägre behov.

Jag menar att mina resonemang inte är defensiva. Det budskap jag vill ge är att kraven på resurser till äldreomsorgen måste accentueras! De bör också beskrivas som en nödvändighet. Det bör sägas ut att om det inte sker kommer vi att få bevittna en äldreomsorg där målen måste ställas lägre. Fram för en bättre belysning av den process som är på gång.

4. Att arbeta i hemtjänsten

Mina resonemang har hitintills helt gällt kvalitet för omsorgstagarna (konsumenterna). Jag menar också att det måste vara det övergripande målet. Men man kan inte komma ifrån att det finns ett berättigande i att också ställa upp ett mål som heter kvalitet för den som arbetar i hemtjänsten. Det finns dessutom två omständigheter som accentuerar detta. För det första finns ett samband mellan arbetstillfredsställelse för omsorgsgivarna och förnöjsamhet hos omsorgstagarna. För höjd kvalitet för den förra gruppen blir ett medel för att höja kvaliteten för de senare. För det andra präglas omsorgsarbete av brist på personal. Ett sätt att kunna öka rekryteringen på är att erbjuda just bättre arbetsvillkor (ett annat höjd reallön).

Jag menar att kvaliteten för de arbetande höjts under 80-talet eller

åtminstone har arbetsvillkoren anpassats bättre till den (i förra avsnittet beskrivna) pågående processen. Följande förändringar har på allvar tagit fart: 1) Ensamvargen håller på att försvinna. Omsorgslag (arbete i team) har slagit igenom. Detta ger ökad flexibilitet och mindre isolering. 2) En specialisering är på gång. Rätt man för rätt uppgift och vid bestämd tid. 3) Det har genom teamarbetet getts möjligheter till ett större ombyte i arbetet. En person slipper själv att handskas med en speciellt besvärlig åldring. - Förändringarna upplevs säkerligen både som berättigade och naturliga.

Vad har konsekvenserna för omsorgstagarna då blivit. Jo, för det första gäller den allmänna trivseln. Bättre arbetstillfredsställelse gynnar dem. Men därutöver, vad har de specifika förändringarna inom hemtjänsten haft för effekter? Låt mig granska dem en efter en och lyfta fram de negativa effekterna som jag bedömer överväger. 1) Omsorgslagskonstruktionen minskar kontinuiteten. Fler personer blandas in i det enskilda fallets omsorgsarbete och det upplevs nog också svårare att ställa krav när man inte har en person att ställa mot väggen därhemma. 2) Specialiseringen ger hemtjänsten drag av stordrift. Relationerna till omsorgsgivarna blir mindre mänskliga, mer tekniska. Detta förstärker tendensen av att fler och fler personer blir inblandade i det enskilda fallets omsorgsarbete. Jag vill citera här: "En storskalig hemtjänst genomgår en specialisering där uppstigningspatrull, matpatrull, trygghetslarm, lägningspatrull och nattpatrull blir aktuella ... Många av dessa specialiseringar är redan en realitet. Vad blir det kvar av tanken på integritet och att bo "hemma", när relativt okända personer gör entré dygnet runt?" [Edebalk/Petersson (1987) s 570]. 3) Ombyte personalen emellan förstärker de känslor av negativ art jag försökt beskriva. "Är det ändå ingen som orkar bry sig om just mig, trots att jag i min vanmakt är så besvärlig?"

Min avslutning kan knappast bli annat än en provokation. Jag frågar: Är hemtjänsten en omöjlig lösning? Vad jag menar är om de berättigade samtida kvalitetskraven från omsorgsgivare och omsorgstagare är omöjliga att jämka i konstruktionen hemtjänst. Skall man börja tala om "dilemmat" hemtjänst - missnöjets högborg? Löser ålderdomshemmen problemen bättre? Eller är det trots allt bara frågan om för få resurser och en inkörsperiod? "Fotfolket" kan bättre och har skyldighet

framtiden bättre än jag.

Referenser

Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi: "Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970-1980. DsFi 1987:6

Per Gunnar Edebalk & Jan Petersson: Den svenska äldreomsorgen. Ekonomisk Debatt 1987:7

FÄR MAN HA OBEKVÄMA IDEER INFÖR FRAMTIDEN?

Kristian Graah-Hagelbäck

FÅR MAN HA "OBEKVÄMA" ÅSIKTER I KOMMUNEN.

Sverige står inför ett gigantiskt problem inom de närmaste 10-20 åren. Att ro i land den äldreomsorgsideologi som slogs fast på 70-talet, är inte bara ett resursekonomiskt problem men även ett resurspersonellt.

När äldreomsorgsfrågorna diskuterades på 70-talet och riktlinjerna för den framtida äldreomsorgen drogs upp, rådde det ingen tveksamhet om vilka önskemål pensionärerna hade med avseende på äldreboende. Sociologiska undersökningar pekade entydigt på att man som gammal önskade bo kvar hemma till livets slutskede. Ålderdomshemmet sågs som fattigstuga och skulle till varje pris undvikas.

Preferenserna bland dagens pensionärer är desamma som då, dvs att kunna bo kvar hemma till livets slutskede.

Utvecklingen är tydlig och kan bäst avläsas på våra ålderdomshem. Bara för ett 10-tal år sedan såg åldersammansättningen helt annorlunda ut. Boende under 85 år tillhör ovanligheterna på ålderdomshemmen idag.

En förskjutning från sjukvård till äldrevård har skett. Sjukvården och äldrevården fungerar som kommunicerande kärl, sänker man nivån i det ena så höjes nivån i det andra.

Sjukvårdens möjligheter att skriva hem patienter från långvårdsklinikerna, har inneburit en inflyttning av hyresgäster på ålderdomshemmen med mycket stort vårdbehov, med betydande inslag av sjukvårdande insatser.

Denna utveckling har gått i rakt motsatt riktning i förhållande till omstruktureringen från ålderdomshem till s.k. servicehus.

Behovet av vårdpersonal och personal med sjukvårdsutbildning har ökat i takt med att resurserna har tagits bort. Detta ökar pressen på personalen, som upplever otillfredsställelse och otillräcklighet.

De traditionella biståndstagarna av hemtjänst, dvs de som förr fick hjälp med städning, inköp, matlagning etc. blir färre och färre.

Antalet vårdtagare inom hemtjänsten minskar för varje år. Den vårdkrävande biståndsgruppen däremot, blir större och större. Detta kräver mer personal och bättre arbetsförhållanden. Inte sällan är det vanligt att två personals insatser är nödvändigt hos vårdtagarna.

De yngre pensionärerna är en grupp som redan nu, men ännu mer i framtiden kommer att klara sin dagliga livsföring utan bistånd från myndighet.

De äldre pensionärerna blir som bekant fler. Våra 90-åringar och äldre ökar med 68% och 80-90 åringarna med 25% fram till sekelskiftet.

Utredarna under 70-talet var helt klara över den enorma expansion av antalet äldre som skulle komma att ske under 80, 90 och 2000-talet. Man insåg också att en utbyggnad av ålderdomshemmen i den omfattning som skulle behövas för att klara en framtida efterfrågan på äldreboende var helt omöjlig och att en satsning på vård i hemmet därför var den bästa lösningen.

Ekonomiska beräkningar gick hand i hand med ideologin. Samtliga visade att det skulle bli billigare att vårda våra gamla i hemmet. Ingen såg i det läget den diametralt motsatta kurvan, den som visade det minskande antalet 20-25 åringar. Eller annorlunda uttryckt tillflödet av arbetskraft på arbetsmarknaden. Ingen anade att den kurvan skulle komma att bli ett problem för äldreomsorgen.

Dragkampen om personal kommer i framtiden att bli ett dominerande inslag i de kommunala åtgärdsprogrammen. Uppenbart är att det kommer att krävas hög kreativitet och innovationslust för att möta problemen. Frågan är om det finns ett sådant klimat i de kommunala förvaltningarna.

I socialstyrelsens rapport om personalförsörjningen inom hemtjänsten som presenterades i april i år, konstaterar man ett rekryteringsbehov om 70.000-100.000 personer fram till sekelskiftet.

Den stora omsättningshastigheten på vårdbiträdespersonal, medför att det totala rekryteringsbehovet uppskattas till 280.000 personer.

Då har man räknat med en höjning av den genomsnittliga sysselsättningsgraden från 68 till 80% samt en minskning av personalomsättningen med 10 %. I beräkningen ingår ersättning av pensionsavgångar med c:a 1400 årligen, men inte andra avgångar.

Om dessa åtgärder inte går att genomföra beräknar socialstyrelsen att det behövs en rekrytering bortåt 500.000 personer.

Socialstyrelsen menar att personalsituationen ska lösas genom:

att minska personalomsättningen
att minska frånvaron
att höja tjänstgöringsgraderna
samt utveckla och ta tillvara komplement till hemtjänsten.

Problemet, säger man, är inte ett rekryteringsproblem utan ett problem att behålla personalen i hemtjänsten.

Det är kanske viktigt att beskriva vårdbiträdesgruppen lite närmare än endast den kategoriska beskrivning som socialstyrelsen gör.

I vårdbiträdespersonalen finns en grupp äldre vårdbiträden med ingen eller lite utbildning i botten. Dessa började oftast som hemsamariter efter att barnen börjat skolan och hemarbetet blivit för isolerande. En ansvarskännande grupp med låg korttidsfrånvaro men med begynnande förslitningar i leder och ryggar.

En annan grupp är yngre välutbildade flickor med socialservice utbildning i botten. Dessa är i fåtal. I hela landet finns c:a 3000 utbildningsplatser. På grund av för få sökande utnyttjas inte alla platserna och 25% av eleverna avbryter utbildningen.

Den tredje gruppen är yngre utbildad personal. Många vill inte arbeta i vården, men har tvingats dit av ekonomiska skäl. Här återfinns de som har hög sjukfrånvaro och slutar så fort något bättre erbjuds. En del väntar på att bli antagna till någon utbildningslinje, andra sparar pengar till Australienresan, ytterligare andra är tvingade in i vården

p.gr.a att alternativen inte finns.

Socialstyrelsen vill bl.a utbilda bort rekryteringsproblemen.

1977 presenterades i ett omfattande arbete om äldreomsorgen i rapporten "Boende service och vård för äldre" bl.a personalbehov och personaltillgång. Man fastslog att c:a hälften av personalen saknade utbildning och betonade vikten av att utbilda personalen.

Det har gått mer än 10 år sedan dess och hur ser det då ut idag? Jo, socialstyrelsen konstaterar att ungefär 50% saknar adekvat utbildning. Snart har ytterligare 10 år gått, hur ser det ut då ?

Ett annat problem som ställer till det i utbildningssträvandena, är att vikarier måste in när ordinarie personal ska utbildas.

~~Ett litet räkneexempel visar att om vi har ambitionen att utbilda~~
samtlig hemtjänstpersonal som saknar utbildning, med 12 veckors grundutbildning i vård skulle detta medföra ett ytterligare rekryteringsbehov av 5000 vårdbiträden per år eller totalt 60.000 fram till sekelskiftet. Personal som behövs bara för att tillgodose utbildningsbehovet.

Socialstyrelsen tror att en höjning av sysselsättningsgraderna är lösningen på rekryteringsproblemen.

I rapporten säger man såhär: "Fler anställda med hög tjänstgöringsgrad ger högre effektivitet för samma antal årsarbetare. Man säger också: "Om alla arbetade heltid skulle antalet anställda minska med 35%."

På ett annat ställe konstaterar man att antalet anställda skulle kunna reduceras med 15300 personer om genomsnittliga sysselsättningsgraden höjdes från 64% till 80%.

En höjning av sysselsättningsgraderna kommer givetvis att förläggas på eftermiddagen. Deltidsanställd personal, är deltidanställd just av den anledningen att verksamheten behöver dem på morgnarna, alternativt kvällarna. Vårdtagarna kan inte få morgonhjälp (påklädning, frukost

etc.) på eftermiddagen.

Givetvis ska sysselsättningsgraderna höjas, så att vårdbiträdena kan leva på sin lön, men det underlättar inte personalförsörjningen ur ett kvantitetsperspektiv.

Det är viktigt att slå fast att den äldreomsorgsideologi som f.n. råder är värd att ta strid för. Morgondagens pensionärer kommer bl.a att utgöra en mycket stark politisk maktfaktor. Våra krav på integritet och självbestämmande, kommer att göra sig gällande i den politiska debatten.

Konservativa ideer i radikala paket presenteras på löpande band. Ekonomer misshandlar siffror i sina ambitiösa kalkyler. Bostadsbristen för ungdomar bakas in i kalkylerna för äldreboende, allt för att visa att ålderdomshemmen är billigare alternativ än hemtjänsten.

Vård i stordriftsform av typ ålderdomshem eller annat kategoriboende vädrar morgonluft. Privata vårdhem får en renässans inte bara av ideologiska eller ekonomiska skäl utan även av personella skäl.

Svårigheten att rekrytera personal märks främst ute i verksamhetens yttersta kapilärer. På ex.vis en personalavdelning sitter man oftast långt från problemet och kan sålunda inte leva sig in i problematiken. Möjligtvis förstå det teoretiskt men knappast praktiskt.

Kanske kan det vara på plats att kortfattat beskriva de omständigheter under vilka vårdbiträden och hemtjänstass. arbetar en alldeles vanlig vardagsmorgon.

I många vårdbiträdesgrupper, framför allt i de större städerna, präglas morgnarna av totalt kaos. Sjukfrånvaroprocenten i gruppen är utomordentligt hög, dubbelt så hög som för anställda i allmänhet.

Camilla, Carina och Lena är sjuka. Omdisponering av vårddagarna ska ske under en kort och hektisk halvtimme. Hemtj.ass eller gruppledaren

jobbar för högtryck. Rädslan sitter som en otäck klump i magen på hemtj. ass. "Hur ska det gå till helgen? Får jag tag i personal eller får jag ta det själv?"

Fru Larsson kan inte få hjälp idag, någon måste ringa henne och beklaga att folk är sjuka och övertyga henne att hon får hjälp i nästa vecka i stället. Vad hon tycker om hemtjänsten är inte svårt att räkna ut.

Herr Andersson får bara en halvtimmes städning trots att det behövs två timmar. Å andra sidan har han bara fått en halvtimme det sista året, så det gör kanske inte så mycket. Hur det ser ut hemma hos Herr Andersson är inte så svårt att räkna ut.

Men poolen då ? Sjuk sedan en vecka tillbaka. Men centralpoolen ? Tjänsten vakant sedan tre månader tillbaka.

Gudrun och Elsa får ta mertid idag. Signe är sjukskriven sedan ett år tillbaka, på grund av dålig rygg, som hon fått för 20 års trogen tjänst som hemsamarit och vårdbiträde.

Var blev Karin av som började här för tre månader sedan? Hon tröttnade på att vänta på t.v anställning och började på Ikea istället.

UR DETTA KAOS FÖDS IDEER, MEN VART TAR DOM VÄGEN ?

Någon i vårdbiträdesgruppen säger: Varför är det så många tjänster vakanta i vårt område ? Karin t.ex som slutade för att hon inte fick fast tjänst. Om tillsättningarna gick snabbare så hade kanske folk stannat.

Någon annan säger: Varför kan inte personalass. sätta sig här i gruppen en dag i veckan så att tillsättningarna går fortare.

Anna som är från Polen menar att många polacker mycket väl skulle kunna tänka sig att arbeta i vården, Ja tänk på alla invandrare som börjar komma upp i åren och behöver hemtjänst säger någon annan.

I äldreomsorgspropositionen konstaterar utredaren att antalet äldre med invandrar bakgrund ökar med 100% mellan 1985 och år 2000.

Socialstyrelsen konstaterar att kommuner och landsting måste ta hänsyn till olika invandrargrupperns etniska, språkliga och kulturella särdrag, så att de invandrapolitiska och socialpolitiska målen kan uppnås även för äldre.

Det visar sig sig att Annas ide om att öka invandringen kanske inte var så dum.

Alla dessa ideer som föds ur de dagliga problemen, vart tar dom vägen. Visst kommer dom upp på ansvarig nivå. Men vad händer där?

I exemplet som är taget från en större stad i Sydsverige menade personalchefen att man inte kunde ändra organisationen inom personalavdelningen för att några assistenter i hemtjänsten inte har framförhållning. Istället tillsatte han tre tjänstemän för att påvisa rent statistiskt att det inte alls fanns några vakanta tjänster och att rekryteringsproblemen överhuvudtaget var fria fantasier från hemtjänst-assistenternas sida.

Nu är detta ett par år sedan och verkligheten har även hunnit i fatt personalchefen i den kommunen.

Ett vårdbiträde som närmar sej pensionen, frågar försynt om inte man skulle kunna tänka sej en äldrepool, dvs personer som gått i pension och av olika skäl kan tänka sej att gå in och arbeta några timmar i hemtjänsten.

Någon annan, i samma situation säger, att allt skulle gå i skatt, men om riksdagen skulle kunna besluta om skattelättnader för sådan inkomst skulle det öka incitamentet för att få yngre-äldre att jobba kvar ett tag efter pensionen.

Avdelningschefen tyckte förslaget var orealistiskt och menade att det skulle inte "facket" gå med på.

Personalchefen konstaterade att datorn inte kunde registrera personer över 65 år i personalregistret.

Nu ett par år senare talas det på fullt allvar om yngre-äldre som en resurs i vården.

Tyvärr råder en tilltro till att ideer är logiska och rationella, dvs kan inpassas i ett rådande organisationssystem, men så är inte fallet. Ideer är inte förutsägbara. De är oftast slumpartade och har sin utgångspunkt i det förutsättningslösa angreppssättet.

När höjdhopparen Fosbery för första gången gled över ribban med ryggen före, trodde en hel idrottsvärld att han skämtade. Idag hoppar hela världseliten på motsvarande sätt.

Om jag skulle föreslå att byta ut bokstaven A mot begreppet ++++ och bokstaven B mot begreppet +++- skulle ni förmodligen tycka att detta var ett fånigt förslag eftersom det tar längre tid och är betydligt mer komplicerat. Att detta är utgångspunkten för all ADB-kommunikation, dvs binära tal är en helt annan historia.

Ideer är slumpartade och oförutsägbara men har sin grund i de dagliga svårigheterna. Att vara flexibel och förutsättningslöst pröva det vansinniga och omöjliga, möjliggör nya vägar för organisationen.

Kommunala förvaltningar, om de ska lyckas, måste tillåta att vissa individer i organisationen, agerar irrationellt och instabilt. Den rådande ordningen måste ifrågasättas, för att nya ideer ska kunna ta form.

En person som bestraffas för en olycklig innovativ insats, är det bästa sättet att stoppa allt nytänkande i organisationen.

Exempel på döende innovationsklimat i en organisation, är när förvaltningsledningen kallar upp personal som kritiserat organisationen, enbart för att utdela bannor och återföra didicenten till den rådande förvaltn.ideologin.

Reducering av telefontider, anställning av dörrvakter, installation av receptionspärrar och andra åtgärder för att försvåra möjligheten för allmänheten att nå tjänstemännen är andra tecken på ett döende innovationsklimat.

Munhäfta på personalen och inrättande av informationsavdelningar med monopol på yttrande till massmedia är andra effektiva sätt att ta kål på innovationslusten.

Rädslan för att kritiskt granska verksamheten är för många chefs- personer klart uttalad, tyvärr ses inte kritiken som chans till nya vägar utan som ett hot och framför allt som personlig kritik.

Vad beror det då på att dagens chefer i kommunala förvaltningar är innovationsrädda ?

~~En hypotes är att även chefspersonerna följer de ekonomiska konjunktursvängningarna, fast diametralt motsatt. 60-talets ekonomiska boom, innebar en enorm efterfrågan på arbetskraft.~~

De begåvade studenterna hann knappast få sina avgångsbetyg förrän industrin och näringslivet lockade med ansevliga löner.

Kommunal och statlig förvaltning kom i bakvattnet och fick inte sällan hålla tillgodo med arbetskraft med sämre betyg och tjänstemän med ingen eller inadekvat utbildning.

Dessa tjänstemän har under åren avancerat i organisationen och sitter idag som chefer på olika nivåer. Inte sällan finns ett utbildningsföretak i chefernas förvaltningsideologi. Utbildningen kan ses som ett hot mot deras egen position.

Konjunkturedgången i början av 80-talet med försämrat arbetsmarknads- läge bättrade på begåvningsreserven i kommunala och statliga förvaltningar.

Dessa yngre, och kanske mera begåvade än sina chefer, får inte sitt kreativitetsbehov tillfredsställt. Cheferna upplever dem som ett hot

mot sig själva och stoppar effektivt krav på utbildning som kan göra dem kunnigare än cheferna själva.

Chefstillsättningar bevakas med oro och styrningar är inte helt ovanliga. Än idag förekommer det subchefsstillsättningar, där ansvariga chefer i organisationen totalt negligerar personalens uttryckliga önskemål om chefsval.

I morgon när det minskade inflödet av arbetskraft ytterligare gör sig gällande kommer näringslivet att ta upp jakten på dessa otillfredsställda resurspersoner.

Redan nu är s.k. "headhunters" igång och letar i kommunala och statliga förvaltningar. Utarmningen och fördumningen hotar den offentliga sektorn.

Progressiva förvaltningar och organisationer kommer att verka för att ta tillvara "oliktänkarna" värdera galna ideer och utveckla dessa i stället för att avveckla dem.

För inte så länge sedan arrangerade jag en s.k "brainstorming" i en vårdbiträdesgrupp, avseende personalförsörjningsproblemen i framtiden.

Personalen menade att kommunerna måste utgå från vad de är bra på, eller rättare sagt föra fram kommunens resurser i ljuset.

De ansåg att de kommuner som kunde presentera den bästa barnomsorgen eller de bästa rekreativsmöjligheterna eller en bra bostad är de kommuner som kommer att stå som segrare i kampen om personal på 2000-talet.

Att det är andra i kombination med rent monetära incitament som är honnörsordet i framtiden kan följande förslag från ett vårdbiträde beteckna.

Hon föreslog en vårdbiträdesgrupp integrerad med förskola, dvs vårdbiträdena var såväl vårdbiträden i hemtjänsten som barnskötare för sina egna barn. Personalen skulle arbeta efter rullande schema, ömsom i

barngruppen och ömsom i hemtjänsten.

Förslaget skulle innebära att personalen under arbetstid samtidigt hade möjlighet att umgås med sina barn.

Givetvis kommer vi att klara av att ge våra äldre den omsorg de behöver, det är inte en fråga om om utan en fråga om hur. Lösningarna står att finna i den närhet till vården som vårdbiträden och hemtj.ass utgör. Skapa ett organisationsklimat som stöder och utvecklar ide'-givare.

I serien MEDDELANDE FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN har tidigare utkommit:

- 1981:1 FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI av Peter Westlund
- 1981:2 EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en e-jätte klass av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 VAD BÖR EN KURATOR KUNNA? av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser av Lars Pelin
- 1983:3 OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrisson
- 1983:4 DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977 av Åke Elmér
- 1983:5 PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE av Alf Ronnby
- 1983:6 FACKFÖRBUNDETS Sjukkasbildande. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910 av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977 av Åke Elmér
- 1984:2 FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI av Kjell Hansson
- 1984:4 FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS av Kjell Hansson
- 1985:1 IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE av Kjell Hansson
- 1986:1 ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD OCH BOENDE av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper av Åke Elmér
- 1986:3 UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson
- 1987:1 FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960 av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND av Åke Elmér
- 1987:4 VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:5 ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE av Leif Roland Jönsson
- 1987:6 SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE av Anders Östnäs
- 1987:7 FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN av Eric Olsson
- 1988:1 EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRA av Gunvor Andersson
- 1988:2 THE MAN IN SEXUAL COMMERCE av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 FRÅN MOISTÅND TILL GENOMBROTT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN 1935-54 av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 MALMÖ - i kulmen av fattigdomspsykeln av Tapio Salonen
- 1988:5 PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder av Anna Meeuwisse
- 1988:6 UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND av Bengt Svensson

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-407000